

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет: магістерської та аспірантської
підготовки

Кафедра: екологічного права і контролю

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

рівень вищої освіти: «магістр»

на тему: «Хотинський національний природний парк,
його особливості і діяльність»

Виконала: студентка II курсу, групи МЗС-6
спеціальності 8.04010606
«Заповідна справа»
Козачок Ірина Вікторівна.

Керівник
к.х.н. Павленко Микола Юхимович

Рецензент
к.геогр.н., доцент Бунякова Юлія Ярославна

АНОТАЦІЯ

Хотинський національний природний парк, його особливості і діяльність
Козачок Ірина Вікторівна

Метою магістерської роботи є визначення ролі природно-заповідних територій в житті біосфери та суспільства на прикладі національного природного парку (НПП) «Хотинський, висвітлення основних напрямів діяльності НПП «Хотинський», проблем функціонування та заходів щодо удосконалення діяльності установи.

Для досягнення поставленої мети виконані наступні завдання:

- а) проведений аналіз сучасного стану природно-заповідного фонду України та його нормативно-правової бази;
- б) визначені екологічні, географічні та соціально-економічні передумови створення НПП «Хотинський»;
- в) проведений аналіз діяльності та основних проблем функціонування НПП «Хотинський». Визначені заходи щодо удосконалення діяльності НПП «Хотинський».

Робота містить: сторінок - 114; рисунків - 15; таблиць - 15;
літературних джерел - 41.

Ключові слова: природно-заповідний фонд; Чернівецька область; екологічна мережа; національний природний парк «Хотинський»; біорізноманіття; природоохоронна діяльність НПП; господарська діяльність НПП.

SUMMARY

Khotyn National Park, its features and activities

Irina Kozachok

The purpose of the master's work is to determine the role of protected areas in the life of society and the biosphere on National Park (NP) "Khotyn», as example, as well as highlighting the main activities of NP "Khotyn" operation at problems and measures for improvement of this institution.

To achieve this goal, the following tasks were fulfilled:

- a) an analysis of the current state nature reserve fund of the Ukraine and its regulatory framework;
- b) the environmental, geographical and socio-economic preconditions for creation of the national parks "Khotyn" were determined;
- c) an analysis of activities and major problems of the NP "Khotyn" an analysis was conducted. It was defined the measures on improvement of NP "Khotyn" activity.

Work includes: pages - 114; figures - 15; tables - 15; literature - 41.

Keywords: nature reserve fund; Chernivtsi region; ecological network; National Park "Khotyn"; biodiversity; NP environmental protection; NP economic activity.

ЗМІСТ

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	8
ВСТУП	9
1 ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИЙ ФОНД УКРАЇНИ, ЙОГО СТРУКТУРА ТА ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	11
1.1 Національне та міжнародне законодавство у сфері заповідної справи	11
1.2 Стан природно-заповідного фонду України	22
1.3 Загальна характеристика НПП «Хотинський»	38
2 ЕКОЛОГІЧНІ, ГЕОГРАФІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ НПП «ХОТИНСЬКИЙ»	43
2.1 Історія створення НПП «Хотинський»	43
2.2 Фізико-географічні особливості.....	50
2.3 Рослинний і тваринний світ Подністров'я.....	54
2.4 Стан об'єктів історико-культурної спадщини	58
2.5 Екологічні проблеми регіону в контексті оптимізації природокористування.	63
3 СУЧАСНИЙ СТАН ДІЯЛЬНОСТІ ТА ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ НПП «ХОТИНСЬКИЙ».....	69
3.1 Особливості режиму території парку та його охорона.....	69
3.2.Науково-дослідна робота. Літопис природи.....	74
3.3 Відтворення природних екосистем НПП	90
3.4 Еколого-освітня й рекреаційна діяльність НПП.....	94
3.5 Організація управління, проблеми функціонування та заходи щодо удосконалення діяльності НПП «Хотинський»	101
ВИСНОВКИ	107
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	110

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АПК – агропромисловий комплекс;

ДП – державне підприємство;

ЕЛК – еколандшафтний екокоридор;

Мінприроди – міністерство екології та природних ресурсів України;

МСОП – Міжнародний Союз Охорони Природи;

НПП – національний природний парк;

НТР – науково-технічна рада;

ОНПС – охорона навколишнього природного середовища;

ПЗ – природний заповідник;

ПЗФ – природно-заповідний фонд;

ПНДВ – природоохоронне науково-дослідне відділення;

РЛП – регіональний ландшафтний парк;

СДО – служба державної охорони;

Чернівцірибоохорона – Управління охорони використання і відтворення водних біоресурсів та регулювання рибальства в Чернівецькій області;

ЧКУ – Червона книга України;

WWF – World Wide Fund for Nature (Всесвітній фонд дикої природи).

ВСТУП

На рубежі тисячоліть світ зіткнувся з проблемами нестачі питної води, забрудненням атмосферного повітря, загальною деградацією земель, тотальною вирубкою лісів, зникненням видів рослин і тварин, і на цьому фоні катастрофічним ростом чисельності населення планети. Сформувався свій спектр екологічних проблем і в Україні.

Найефективнішим засобом охорони видів тваринного і рослинного світу, унікальних та типових природних комплексів є розширення та підвищення репрезентативності мережі природно-заповідного фонду нашої країни. За роки незалежності площа ПЗФ України зросла втричі та станом на 01.01.2017 досягла рівня в 6,3% від загальної площі. Але стратегічним завданням української держави є подвоїти дану територію та сформувати національну екомережу. Однак, на сьогодні темпи зростання площі ПЗФ в Україні не відповідають а ні природоохоронним потребам, а ні програмам і планам, затвердженим законодавством.

Сучасний стан та проблеми вирішення цього досить складного і багатогранного завдання розглядаються на прикладі діяльності національного природного парку «Хотинський» (надалі – НПП «Хотинський»), який створений на території Хотинського, Кельменецького та Сокирянського районів Чернівецької області для збереження цінних природних та історико-культурних комплексів і об'єктів у басейні річки Дністер.

Метою магістерської роботи є визначення ролі природно-заповідних територій в житті біосфери та суспільства на прикладі національного природного парку (НПП) «Хотинський», висвітлення основних напрямів

діяльності НПП «Хотинський», проблем функціонування та заходів щодо удосконалення діяльності установи.

Для досягнення поставленої мети виконані наступні завдання:

- а) проведено аналіз сучасного стану природно-заповідного фонду України та його нормативно-правової бази;
- б) визначено екологічні, географічні та соціально-економічні передумови створення НПП «Хотинський»;
- в) виконано аналіз діяльності НПП «Хотинський». Визначено основні проблеми та заходи щодо удосконалення діяльності НПП «Хотинський».

Робота складається з трьох розділів, вступу і висновків

Перший розділ містить огляд сучасного стану ПЗФ України та його законодавче забезпечення. Наведена загальна характеристика НПП «Хотинський».

У другому розділі розглядаються екологічні, географічні та соціально-економічні передумови створення НПП «Хотинський», саме: характеристики ландшафту, рослинний і тваринний світи, екологічний стан території, об'єкти історико-культурної спадщини.

Третій розділ присвячений аналізу основних напрямків діяльності НПП «Хотинський»: природоохоронної, науково-дослідної, еколого-освітньої, господарської (рекреаційної). Визначена роль НПП в екологічній мережі Чернівецької області. Обґрунтовуються заходи щодо удосконалення діяльності НПП «Хотинський».

Висновки містять перелік позитивних ефектів створення НПП, проблемних моментів його діяльності, та найважливіших заходів, що мають бути здійснені для удосконалення діяльності НПП.

1 ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИЙ ФОНД УКРАЇНИ, ЙОГО СТРУКТУРА ТА ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1.1 Національне та міжнародне законодавство у сфері заповідної справи

Природно-заповідна справа в Україні задекларована на найвищому рівні як сучасний пріоритет довгострокової державної політики, що передбачає докорінне удосконалення й оптимальне функціонування природно-заповідної справи відповідно до нових соціально-економічних умов та її інтеграцію у Всеєвропейську стратегію збереження біотичного та ландшафтного різноманіття [1].

Впродовж 90-х років в Україні було створено досить розгалужену систему правового регулювання організації заповідної справи в державі. Верхню сходинку посідають норми екологічного спрямування, закріплені в Конституції України, прийнятій Верховною Радою України 28 червня 1996 року [2].

Зокрема, стаття 13 Конституції України [3] проголошує, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією. Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону. Стаття 66 Конституції України покладає на громадян обов'язок не

заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ними збитки [4].

Всього в основному Законі держави нараховується більше десяти статей екологічного спрямування. Ними встановлено загальні засади відносин власності на природні ресурси (статті 13 та 14), екологічні права та обов'язки громадян (статті 50 та 66), основи забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України як обов'язок держави (стаття 16), зафіксована вимога щодо регулювання виключно законами основ екологічної безпеки та правового режиму зон надзвичайних екологічних ситуацій (пункти 6 та 19 статті 92), визначено компетенцію Верховної Ради (пункт 31 статті 85) та Президента України (пункт 21 статті 106) щодо оголошення окремих місцевостей України зонами надзвичайної екологічної ситуації, віднесено до відання Автономної Республіки Крим деяких питань екологічної безпеки на території республіки (пункт 10 статті 138) та врегульовано деякі інші ключові питання [2].

Окремим Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» регулюються питання охорони і раціонального використання всього природного комплексу держави. Закон було прийнято 25 червня 1991 року. Саме в цьому Законі вперше введено поняття «об'єктів особливої державної охорони», яким, відповідно до статті 5 Закону, підлягають і території й об'єкти природно-заповідного фонду. Закон «Про охорону навколишнього природного середовища», або як його ще називають «екологічна конституція», став базовим для подальшого регулювання відповідних відносин в Україні. Охорона навколишнього природного середовища розглядається ним як неодмінна умова сталого розвитку суспільства, як інтегральне поняття, що поєднує як класичне, суто охоронне його розуміння, так і питання раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки [2].

А вже в 1992 році було прийнятий спеціальний Закон «Про природно-заповідний фонд України» [5]. Його було прийнято вперше в історії розвитку природоохоронного законодавства України, хоча пропозиція щодо необхідності його розроблення і прийняття висувалася вченими ще за часів існування СРСР [4].

Закон України «Про природно-заповідний фонд України» складається з одинадцяти розділів, а саме:

- I. Загальні положення.
- II. Управління в галузі організації, охорони та використання природно-заповідного фонду.
- III. Режим територій та об'єктів природно-заповідного фонду.
- IV. Охоронні зони територій та об'єктів природно-заповідного фонду.
- V. Науково-дослідні роботи на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду.
- VI. Економічне забезпечення організації і функціонування природно-заповідного фонду.
- VII. Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду.
- VIII. Порядок створення й оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду.
- IX. Охорона територій та об'єктів природно-заповідного фонду, контроль за дотриманням їх режиму.
- X. Відповідальність за порушення законодавства про природно-заповідний фонд.
- XI. Міжнародне співробітництво в галузі охорони і використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду [5].

В Законі зазначено: «Природно-заповідний фонд – це ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу

природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища» [5].

Цим Законом було визначено зміст категорії земель територій та об'єктів ПЗФ України. До них належать землі, що мають особливу екологічну, наукову, естетичну, господарську, а також історико-культурну цінність, тобто землі комплексної охорони, що належать до земель природоохоронного та історико-культурного призначення. На цих землях забороняється будь-яка діяльність, яка має негативний вплив або може негативно вплинути на стан природних та історико-культурних комплексів та об'єктів чи перешкоджає їх використанню за цільовим призначенням.

Закон України «Про природно-заповідний фонд України» визначає правові основи організації, охорони, ефективного використання ПЗФ, відтворення його природних комплексів та об'єктів. У преамбулі Закону вперше закріплене положення про те, що ПЗФ охороняється як національне надбання, щодо якого встановлюється особливий режим охорони, відтворення і використання. Україна розглядає цей фонд як складову частину світової системи природних територій та об'єктів, що перебувають під особливою охороною. Цим Законом приймається нова класифікація територій та об'єктів ПЗФ, порівняно з класифікацією 1983 року [4], доповнивши її двома новими категоріями: біосферними заповідниками та регіональними ландшафтними парками.

Крім того, Законом України «Про природно-заповідний фонд України» врегульовано питання власності на природні ресурси у їх межах, встановлено порядок визначення правових засад функціонування, управління природними комплексами з метою їх збереження та відтворення, види використання, спеціально уповноважені державні органи у цій сфері [5]. Відповідно до

статті 9 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» території та об'єкти природно-заповідного можуть використовуватися: у природоохоронних цілях; у науково-дослідних цілях; в оздоровчих та інших рекреаційних цілях; в освітньо-виховних цілях; для потреб моніторингу навколишнього природного середовища. Крім того, законодавство допускає додаткові види використання земель природно-заповідного фонду: для заготівлі деревини, лікарських та інших цінних рослин, їх плодів, сіна, випасання худоби, мисливства, рибальства та інші види використання, однак усі вони можуть здійснюватися лише за умови, що така діяльність не суперечить цільовому призначенню територій та об'єктів природно-заповідного фонду і встановленому для них правовому режиму.

Цей закон на сьогодні є одним з найбільш детально регламентованих актів відповідного спрямування, прийнятих в останнє десятиріччя в Європі [2].

Крім вище зазначених нормативно-правових актів, суттєво вплинула на подальший розвиток законодавства про природно-заповідний фонд кодифікація природоресурсного законодавства України, а саме прийняття Земельного кодексу (1990 р.), нового Земельного кодексу (2001 р.), Лісового кодексу (1994 р.), Водного кодексу (1995 р.) , Кодексу України про надра (1994 р.), Законів України «Про охорону атмосферного повітря» (1992р. та нової редакції в 2001р.), «Про тваринний світ» (1993 р., а згодом - нового закону за такою ж назвою в 2001 р.), «Про рослинний світ» (1999 р.) , а також прийняття інших, некодифікаційних актів екологічного законодавства, таких як Закони «Про екологічну експертизу» (1995 р.), «Про мисливське господарство і полювання» (2000 р.) та ряду інших [2].

Крім законів, що є нормативно-правовими актами найвищої юридичної сили в державі, Верховною Радою України приймаються також постанови, якими, як правило, затверджуються загальнодержавні та регіональні екологічні програми, підводяться підсумки реалізації законодавства та регулюються деякі інші питання.

Зокрема, 29 жовтня 1992 року Верховна Рада України своєю постановою затвердила Положення про Червону книгу України, яке пізніше отримало більш високий законодавчий статус у Законі України «Про Червону книгу України» (від 7.02.2002 р.) [4].

Важливе значення для формування правових засад охорони територій та об'єктів ПЗФ України мало затвердження постановою Верховної Ради України від 22 вересня 1994 р. Програми перспективного розвитку заповідної справи в Україні («Заповідники»), метою якої є поліпшення умов для збереження територій та об'єктів ПЗФ як національного надбання, забезпечення подальшого науково обґрунтованого розвитку заповідної справи в Україні до 2005 р. на основі визнання її соціального, економічного та екологічного значення для усталеного розвитку держави та народу України [4].

Верховна Рада України періодично контролює виконання прийнятих нею законів і видає з цього приводу постанови. Так, 12 вересня 2002 року Верховна Рада за результатами обговорення інформації Уряду прийняла Постанову «Про інформацію Кабінету Міністрів України про здійснення державної політики щодо виконання законів України «Про природно-заповідний фонд України» і «Про охорону культурної спадщини» та про дотримання посадовими особами вимог чинного законодавства стосовно Національного заповідника «Хортиця» й інших історико-культурних заповідників і об'єктів природно-заповідного фонду», яким, зокрема, проаналізовано хід виконання законодавства України про природно-заповідний фонд і рекомендовано Кабінету Міністрів, іншим центральним органам виконавчої влади підвищити ефективність правотворчої та правозастосовної діяльності у відповідній сфері [2]. Постанова зазначає, що Кабінетом Міністрів України забезпечено розширення площі ПЗФ, створені міжнародні біосферні заповідники. Разом з тим вказується на негативні тенденції у розвитку заповідної справи, зокрема, не в повному обсязі

забезпечується реалізація державних програм в частині створення нових об'єктів ПЗФ; незадовільно забезпечується фінансування установ ПЗФ бюджетами усіх рівнів; Мінекоресурсів, інші установи, в підпорядкуванні яких перебувають установи ПЗФ, не забезпечили виконання заходів щодо оформлення прав власності на землю в межах територій ПЗФ; ведення науково-дослідних, кадастрових та моніторингових робіт в повному обсязі; дотримання науково обґрунтованого рекреаційного навантаження на природні комплекси.

Окремим розпорядженням Уряду від 8 лютого 2006 року схвалено Концепцію Загальнодержавної програми розвитку заповідної справи на період до 2020 року [4].

Постановами Уряду України було затверджено Положення про службу державної охорони ПЗФ та Положення про Державну службу заповідної справи. На виконання вимог Закону «Про природно-заповідний фонд України» Кабінет Міністрів України затвердив постановою від 21 квітня 1998 року такси для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства у межах території та об'єктів ПЗФ України. Також Постановами Кабміну України закріплені «Перелік платних послуг, які можуть надаватися бюджетними установами природно-заповідного фонду» та «Порядок розроблення проектів землеустрою з організації та встановлення меж територій природно-заповідного фонду, іншого природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення» [4, 6].

Окреме місце в системі законодавства про природно-заповідний фонд України займають Закон України «Про екологічну мережу України» (2004 р.) та Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» (2000 р.). Це масштабні документи перспективного характеру, які розроблено в контексті рекомендацій Всеєвропейської стратегії збереження біологічного та

ландшафтного різноманіття в частині формування Всеєвропейської екологічної мережі як єдиної просторової системи територій країн Європи з природним або частково зміненим станом ландшафту [2, 7, 8].

Території та об'єкти природно-заповідного фонду Програма називає основними природними елементами екологічної мережі. Суспільні відносини у сфері формування, збереження та раціонального, невиснажливого використання екомережі регулюються Законом України «Про екологічну мережу України» [4, 8]. Відповідно до ст. 3 цього Закону екомережа - єдина територіальна система, яка утворюється з метою поліпшення умов для формування та відновлення довкілля, підвищення природно-ресурсного потенціалу території України, збереження ландшафтного та біорізноманіття, місць оселення та зростання цінних видів тваринного і рослинного світу, генетичного фонду, шляхів міграції тварин через поєднання територій та об'єктів ПЗФ, а також інших територій, які мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середовища і відповідно до законів та міжнародних зобов'язань України підлягають особливій охороні.

Отже, помітною є зміна пріоритетів правової охорони природи: поступово відбувається перехід від охорони конкретних територій та об'єктів ПЗФ до охорони та збереження біологічного та ландшафтного різноманіття шляхом формування екологічної мережі України як складової Всеєвропейської екологічної мережі [4].

Ідея екологічної мережі - одна з найбільш фундаментальних ідей останніх десятиліть в сфері теоретичної та прикладної екології - це своєрідна реакція на наслідки, викликані хаотичним і споживацьким розвитком суспільства, спроба хоча б частково компенсувати втрати у природному довкіллі. Її суть полягає у створенні мережі з'єднаних між собою ділянок природних територій. Створення екологічної мережі дає змогу забезпечити регіональне збереження біорізноманіття та підтримувати каркас «екологічних коридорів» в євро шкалі виміру. Створення української екологічної мережі є

основним елементом практичного впровадження екологічної системи природокористування [9].

Згідно Закону «Про екологічну мережу України» до структурних елементів екологічної мережі належать ключові, сполучні, буферні та відновлювані території. Ключові території забезпечують збереження найбільш цінних і типових для певного регіону компонентів ландшафтного та біорізноманіття. Сполучні території (екокоридори) поєднують між собою ключові території, забезпечують міграцію тварин та обмін генетичного матеріалу. Завданням буферних територій є захист ключових та сполучних територій від зовнішніх впливів. Відновлювані території забезпечують формування просторової цілісності екомережі, для яких мають бути виконані заходи щодо відтворення первинного природного стану.

До складових структурних елементів екомережі входять території та об'єкти природно-заповідного фонду; землі водного фонду, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони; землі лісового фонду; полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження, які не віднесені до земель лісового фонду; землі рекреаційного призначення й інші природні території та об'єкти, земельні ділянки, на яких зростають природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України, інші території, у межах яких збереглися найбільш цінні природні комплекси тощо.

Таким чином, об'єкти ПЗФ України становлять кістяк екологічної мережі України як основні природні резервати, центри збереження найбільш цінних і типових компонентів ландшафтного та біорізноманіття [6].

За визначенням Я. І. Мовчана, одного із провідних фахівців у сфері формування екомережі України, її структура складається з семи екокоридорів - трьох широтних і чотирьох меридіальних. Ці екокоридори охоплюють відповідно три природні зони (в широтному простяганні) і долини чотирьох головних водних артерій України (в меридіальному простяганні). До широтні коридорів екомережі України відноситься

поліський (лісовий), карпатсько-галицько-слобожанський (лісостеповий), південноукраїнський (приморсько-степовий). Меридіальними екокоридорами України є Дністровський, Бузький, Дніпровський, Сіверсько-Донецький [9].

Відповідно до загальновизнаних підходів екологічна мережа має бути побудована на трьох рівнях - міждержавному, національному і регіональному. Мережа міждержавного рівня є частиною пан'європейської екологічної мережі. Національна мережа охоплює територію України, а регіональна певного регіону [10].

Основною метою Загальнодержавної програми формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки є збільшення площ земель країни з природними ландшафтами до рівня, достатнього для збереження біологічного різноманіття та формування природних коридорів міграції, які б сприяли збереженню природних екосистем тощо. Разом з тим, у Законі України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» передбачено запровадження системи природоохоронних заходів збереження біо- та ландшафтного різноманіття, розширення площі природно-заповідного фонду до 10 % у 2015 році та до 15 % загальної території країни у 2020 році [7]. Але станом на 1 січня 2017 року площа ПЗФ України досягла рівня в 6,3% від загальної площі держави [11].

Характеризуючи систему законодавства про природно-заповідний фонд України, потрібно звернути увагу на діяльність міністерств та відомств у цій сфері. Найбільшу правотворчу діяльність у сфері заповідної справи здійснює Міністерство екології та природних ресурсів України (Мінприроди). Зокрема, нормативно-правовими актами Мінприроди затверджено Положення про єдині державні знаки та аншлаги на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду України, Положення про організацію наукових досліджень у заповідниках і національних природних парках України, Положення про наукову діяльність заповідників та національних природних

парків України, Інструкцію про зміст та складання документації державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, Положення про Проект організації території природного заповідника та охорони його природних комплексів, Положення про Проект організації території біосферного заповідника та охорони його природних комплексів, Положення про Проект організації території національного природного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів, Положення про Проект організації території регіонального ландшафтного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів та об'єктів, Інструкцію про застосування порядку установлення лімітів на використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України [6, 11].

Узагальнюючи характеристику системи законодавства про ПЗФ України, треба зазначити, що потужний вплив на неї здійснюють міжнародні стандарти заповідної справи. Провідне місце серед них займає Конвенція про біорізноманіття, яка значною мірою закладає основи та стандарти щодо здійснення консерваційної, природно-заповідної діяльності на міжнародному рівні. Конвенція наголошує на тому, що збереження біорізноманіття є загальним завданням людства, а держави, які володіють правами на свої біологічні ресурси, відповідають за охорону свого біорізноманіття і стійкий характер використання біоресурсів. Цілями Конвенції є збереження біорізноманіття, стійке використання його компонентів та справедливий і рівноправний розподіл вигод, які виникають у результаті експлуатації генетичних ресурсів, у тому числі шляхом певного доступу до них і передачі технології, з урахуванням усіх прав на ці ресурси і технології. Конвенція про біологічне різноманіття є рамковою, вона базується на таких існуючих конвенціях: Конвенція про міжнародну торгівлю об'єктами флори і фауни,

які знаходяться під загрозою знищення (Вашингтон, 1973); Конвенція про збереження мігруючих видів тварин (Бонн, 1979); Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ її існування в Європі (Берн, 1979), Конвенція про водно-болотні угіддя (Рамсар, 1971); Конвенція про біологічне різноманіття (Ріо-де-Жанейро, 1992), Конвенція про всесвітню культурну та природну спадщину людства (Париж, 1972). Саме ці конвенції разом із Директивами Ради Європи № 79/409/ЄЕС від 2 квітня 1979 року і № 92/43/ЄЕС від 21 травня 1992 року встановлюють основні міжнародні стандарти щодо функціонування об'єктів природно-заповідного фонду [6].

Отож, метою заповідання перестає бути лише збереження унікальних та типових природних комплексів та об'єктів, збереженню та охороні підлягає біорізноманіття [4]. На сьогоденній стадії розвитку цивілізації жодній світовій проблемі не було присвячено стільки рішень ООН, конвенцій, самітів керівників країн, вищих органів влади держав, світової громадськості тощо як збереженню біорізноманіттю та його сталому використанню. Адже саме стан біосфери визначає основні сфери життя суспільства - як духовні і матеріальні, так і політичні [6].

1.2 Стан природно-заповідного фонду України

Основними загрозами біорізноманіттю України є антропогенні чинники, віднесені до трьох груп:

- 1) пряме фізичне знищення (полювання, рибальство, рубання, заліснення корінних трав'яних типів рослинності, пожежі, розорювання, розробка кар'єрів, рекреація та урбанізація),
- 2) зміна природних середовищ (фрагментація екотопів, модифікація місцезростань),
- 3) забруднення (біологічне, комунальне) [12, 13].

Отож, основну загрозу біорізноманіттю становлять діяльність людини, що знищує природне середовище існування флори і фауни. Найкраща форма збереження є взяття найбільш цінних природних територій та об'єктів під охорону держави, шляхом включення до складу природно-заповідного фонду України. Згідно українського законодавства природно-заповідний фонд охороняється як національне надбання з особливим режимом охорони, відтворення та використання.

Станом на 1 січня 2016 року в нашій державі збережено 8184 територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею 4,08 млн. га, а також морський заказник «Філофорне поле Зернова» площею 0,403 млн. га. Показник заповідності України (відношення площі ПЗФ до площі держави) складає 6,3 % [11].

У відповідності до Закону «Про природно-заповідний фонд України» до природно-заповідного фонду входять території та об'єкти 11 категорій: природні за походженням – природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища; а також низка штучно створених – ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Перші три категорії обов'язково є загальнодержавного значення, тоді як заказники, пам'ятки природи та всі штучно створені території й об'єкти ПЗФ можуть бути загальнодержавного чи місцевого значення. Це залежить від їх екологічної, наукової чи історико-культурної значущості.

Дві категорії природоохоронних територій мають поділ за походженням. Так, заказники поділяються на ландшафтні, лісові, ботанічні, загальнозоологічні, орнітологічні, ентомологічні, іхтіологічні, гідрологічні, загальногеологічні, палеонтологічні та карстово-спелеологічні. А пам'ятки природи, в свою чергу, діляться на комплексні, ботанічні, зоологічні, гідрологічні та геологічні.

Найефективніше функції зі збереження «живої і неживої природи» та здійснення наукового моніторингу за змінами у навколишньому середовищі виконують заповідники: природні та біосферні.

Особливістю біосферних заповідників є те, що їх діяльність здійснюється на міжнародному рівні. В Україні функціонує 4 біосферних заповідники, які займають 230,6 тис. га, а саме: «Асканія Нова» – 33,3 тис. га, «Чорноморський» – 89,1 тис. га, «Карпатський» – 57,9 тис. га, «Дунайський» – 50,3 тис. га [11].

Найвідомішим та найстарішим є заповідник «Асканія Нова» імені ФЕ. Фальц-Фейна. На його території працює інститут тваринництва степових районів ім. М.Ф. Іванова «Асканія-Нова», який включає 12 відділів, в тому числі: зоопарк, ботанічний сад, дендрологічний парк, музей природи, лабораторії, племінний завод тощо. В заповіднику зростає понад 1300 видів рослин. Тут живуть більше 3000 видів тварин, серед яких – кінь Пржевальського, кулан, зебра, американський бізон, антилопа гну, верблюд, страуси й фламінго.

Біосферні заповідники створюються на базі природних заповідників та національних природних парків – природоохоронних, науково-дослідних установ. Для біосферних заповідників установлюється диференційований режим охорони, відтворення та використання природних комплексів згідно з функціональними зонуванням: заповідна зона призначена для збереження і відновлення найбільш цінних природних комплексів, генофонду рослинного і тваринного світу; буферна зона виділена для запобігання негативного впливу за заповідну зону господарської діяльності на прилеглих територіях; зона антропогенних ландшафтів включає території традиційного землекористування, лісокористування, водокористування тощо. У межах території біосферних заповідників можуть виділятися зони регульованого заповідного режиму, до складу яких включаються регіональні ландшафтні парки, заказники, заповідні урочища з додержанням вимог щодо їх охорони [9, 14].

На природні заповідники покладені завдання зі збереження природних комплексів, проведення наукових досліджень і спостережень, розробка природоохоронних рекомендацій, поширення екологічних знань. Ділянки землі та водного простору з усіма природними ресурсами повністю вилучаються з господарського використання і надаються заповідникам у порядку, встановленому законодавством України. [5, 9]. На території природних заповідників забороняється будь-яка господарська чи інша діяльність, що суперечить цільовому призначенню заповідника, порушує природний розвиток процесів та явищ або створює загрозу шкідливого впливу на його природні комплекси та об'єкти. Лише в разі термінової необхідності за клопотанням науково-технічної ради природного заповідника з дозволу Міністерства екології та природних ресурсів України на території природного заповідника можуть проводитися заходи, спрямовані на охорону природних комплексів, ліквідацію наслідків аварій, стихійного лиха тощо.

Національні природні парки виконують ті ж самі функції, що й природні заповідники плюс здійснюють рекреаційну діяльність. Як і в біосферних заповідниках, на території національних парків встановлюється диференційований режим охорони відповідно до функціонального зонування. Національні парки мають поділ на чотири зони: заповідну, регульованої рекреації, стаціонарної рекреації та господарську зону (детальніше п.3.1 цієї роботи).

В Україні створено майже півсотні національних природних парків (табл.1.1). Перший Карпатський НПП було створено в 1980 році, крайнім в списку нацпарків став НПП «Нижньодніпровський» в 2015 році. НПП суттєво різняться між собою за площею, починаючи від 3,1 тис. га як в НПП «Дворічанський» та завершуючи 261,3 тис. га в НПП «Подільські Товтри». Але не завжди більше це краще. В згаданому НПП «Подільські Товтри» лише 1,3 тис. га (0,5%) території підпорядковані його адміністрації. Не вся територія, яка входить до складу будь-якого НПП йому належить, тобто вона

включена до його складу без вилучення і у неї інші землекористувачі. Але на землях, які передаються парку без вилучення, повинна здійснюватися діяльність з додержанням вимог природоохоронного законодавства.

Таблиця 1.1 – Національні природні парки України на 01.01.2016 [11]

Назва	Рік створення	Площа, га	Область
1	2	3	4
Азово-Сиваський	1993	52 154	Херсонська
Бузький Гард	2009	6 138	Миколаївська
Білобережжя Святослава	2009	35 223	Миколаївська
Білоозерський	2009	7 014	Київська
Великий Луг	2006	16 756	Запорізька
Верхнє Побужжя	2013	108 000	Хмельницька
Верховинський	2010	12 023	Івано-Франківська
Вижницький	1995	7 928	Чернівецька
Галицький	2004	14 685	Івано-Франківська
Гетьманський	2009	23 360	Сумська
Голосіївський	2007	4 525	м. Київ
Гомільшанські ліси	2004	14 315	Харківська о
Гуцульщина	2002	32 271	Івано-Франківська
Дворічанський	2009	3 131	Харківська
Дермансько-Острозький	2009	5 448	Рівненська
Деснянсько-Старогутський	1999	16 215	Сумська
Джарилгацький	2009	10 000	Херсонська
Дністровський каньйон	2010	10 829	Тернопільська
Залісся	2009	14 836	Чернігівська, Київська
Зачарований край	2009	6 101	Закарпатська
Ічнянський	2004	9 666	Чернігівська
Кармелюкове Поділля	2010	20 203	Вінницька

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4
Карпатський	1980	50 303	Івано-Франківська
Кременецькі гори	2009	6 951	Тернопільська
Мале Полісся	2013	8 763	Хмельницька
Мезинський	2006	31 035	Чернігівська
Меотида	2009	20 720	Донецька
Нижньодніпровський	2015	80 177	Херсонська
Нижньодністровський	2008	21 311	Одеська
Нижньосульський	2010	16 879	Полтавська
Олешківські піски	2010	8 020	Херсонська
Пирятинський	2009	12 028	Полтавська
Подільські Товтри	1996	261 316	Хмельницька
Приазовський	2010	78 127	Запорізька
Прип'ять-Стохід	2007	39 316	Волинська
Північне Поділля	2010	15 588	Львівська
Святі Гори	1997	40 609	Донецька
Синевир	1989	40 400	Закарпатська
Синьогора	2009	10 866	Івано-Франківська
Сколівські Бескиди	1999	35 684	Львівська
Слобожанський	2009	5 244	Харківська
Тузовські лимани	2010	27 865	Одеська
Ужанський	1999	39 159	Закарпатська
Хотинський	2010	9 400	Чернівецька
Цуманська Пуща	2010	33 475	Волинська
Чарівна гавань	2009	6 270	АР Крим
Черемоський	2009	7 118	Чернівецька
Шацький	1983	32 515	Волинська
Яворівський	1998	7 079	Львівська

До наступної категорії природозаповідних територій та об'єктів належать регіональні ландшафтні парки, які утворюються для збереження в природному стані виняткових природних комплексів й створення на їх основі умов для організованого відпочинку населення. Регіональні ландшафтні парки організовуються, як правило, без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів у їх власників або користувачів.

Заказниками оголошуються певні природні території для їх збереження і відтворення. Пам'ятки природи – це окремі природні утворення з особливим природоохоронним, науковим та естетичним значенням, наприклад окреме дерево. На території пам'яток природи забороняється будь-яка діяльність, що загрожує їх збереженню. Заповідними урочищами оголошуються певні відокремлені цілісні ландшафти, що мають важливе наукове, природоохоронне і естетичне значення. Тут також забороняється діяльність, яка може порушити природні процеси. Серед територій та об'єктів ПЗФ найбільше (чисельно і за площею) заказників, пам'яток природи та заповідних урочищ, оголошення яких проходить без вилучення земельних ділянок у власників або користувачів. Власники або користувачі територій, які оголошені заповідними, беруть на себе зобов'язання по забезпеченню режиму їх охорони та збереження. Господарська діяльність проводиться з дотриманням загальних вимог щодо охорони навколишнього природного середовища.

Ботанічні сади, дендрологічні парки та зоологічні парки є штучно створеними для збереження, вивчення та розмноження рідкісних видів флори чи фауни. На території ботанічних садів можуть бути виділені зони: експозиційна, наукова, заповідна та адміністративно-господарська. На території зоологічних парків з метою забезпечення виконання поставлених перед ними завдань виділяються зони: експозиційна, наукова, рекреаційна, господарська.

Остання категорія серед об'єктів ПЗФ України відведена паркам-пам'яткам садово-паркового мистецтва, якими оголошуються особливо цінні

моделі паркового будівництва для їх охорони та використання в наукових, природоохоронних та оздоровчих цілях. На цих територіях забезпечується проведення екскурсій та масовий відпочинок населення, здійснюється догляд за насадженнями, вживаються заходи щодо запобігання самосіву, збереження композицій із дерев, чагарників і квітів, трав'яних газонів.

Станом на 1 січня 2016 року в складі природно-заповідного фонду України: біосферних заповідників – 4, природних заповідників – 19, національних природних парків – 49, заказники – 3131, пам'ятки природи – 3422, регіональні ландшафтні заказники – 81, заповідні урочища – 811, ботанічні сади – 28, зоологічні парки – 13, дендропарки – 57, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва – 569 (рис 1.1) [11].

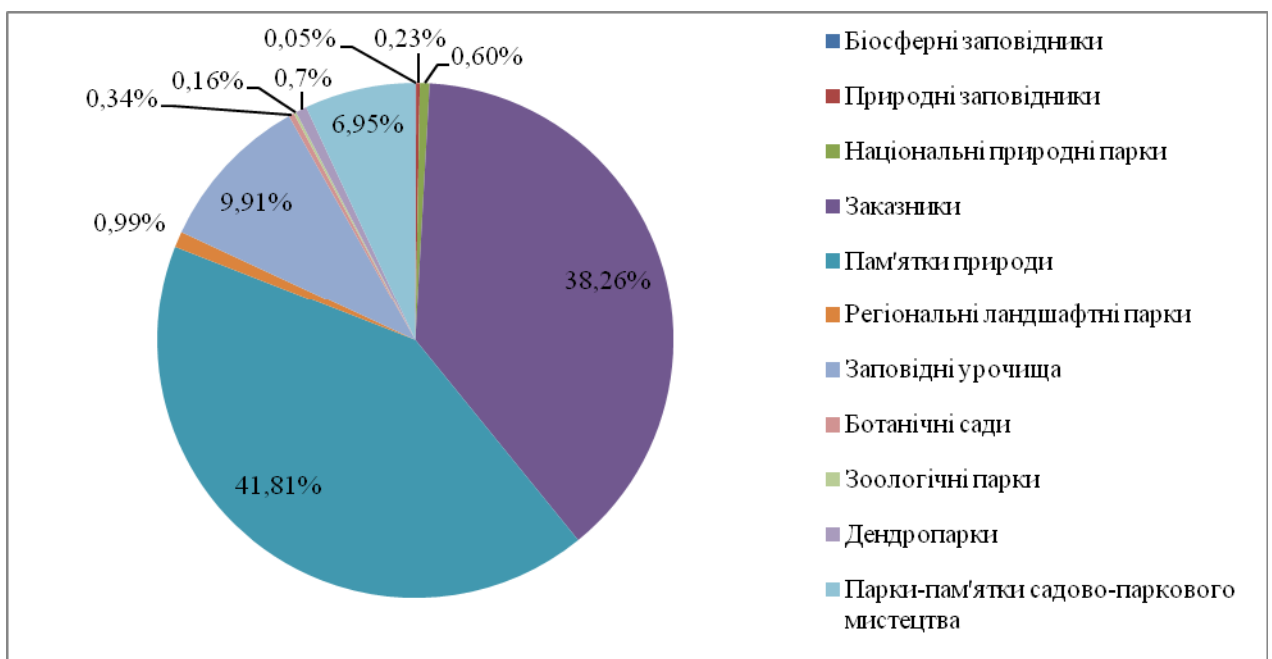

Рис. 1.1 – Структура ПЗФ України станом на 1 січня 2016 року

За останні півтора десятиліття площа природно-заповідного фонду України зросла більше ніж вдвічі. Про динаміку розвитку ПЗФ свідчить наступна діаграма (рис. 1.2) [1, 2, 15, 16]:

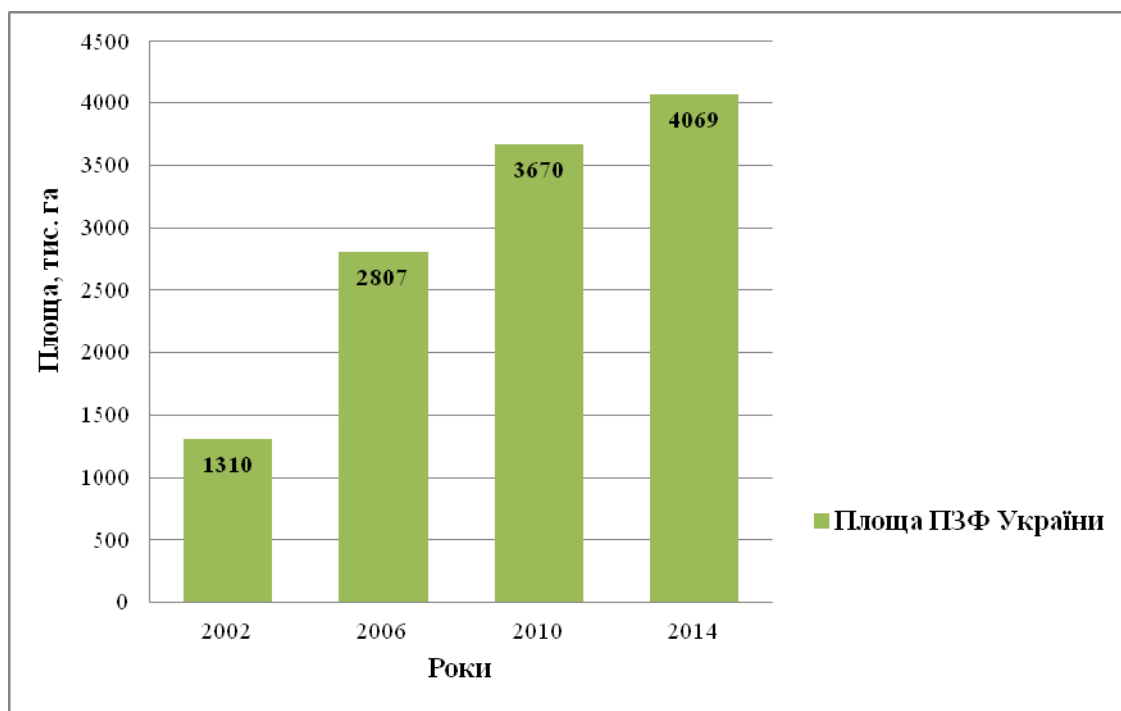

Рис. 1.2 – Динаміка розвитку ПЗФ станом на 1 січня року

Вище показано динаміку розвитку природно-заповідного фонду в межах сухопутної території України, а також акваторії Чорного моря, де в 2008 році було створено ботанічний заказник загальнодержавного значення «Філофорне поле Зернова» з 402,5 тис. га.

Відбулася динаміка зміни кількісних та структурних характеристик ПЗФ України, що наведено нижче (табл. 1.2).

Таблиця 1.2 – Структура ПЗФ України, тис. га [1, 15, 16]

Категорія об'єктів ПЗФ	01.01.2006		01.01.2010		01.01.2014	
	кіль- кість	площа	кіль- кість	площа	кіль- кість	площа
1	2	3	4	5	6	7
Біосферний заповідник	4	226,3	4	246,4	4	252,1
Природний заповідник	17	164,3	19	198,7	19	200,5
Національний природний парк	15	670,8	38	1001,8	48	1221,8

Продовження таблиці 1.2

1	2	3	4	5	6	7
Регіональний ландшафтний парк	46	627,6	55	639,5	**	**
Заказник загальнодержавного значення	303	366,5	306	419,7	309	**
Заказник місцевого значення	2390	722, 6	2547	837,8	**	**
Пам'ятка природи загальнодержавного значення	132	5,8	132	5,8	132	5,8
Пам'ятка природи місцевого значення	2925	19,5	3071	20,7	**	**
Заповідне урочище	793	95,4	800	97,0	**	**
Ботанічний сад загальнодержавного значення	17	1,8	18	1,8	18	1,8
Ботанічний сад місцевого значення	8	0,1	9	0,1	**	**
Дендрологічний парк загальнодержавного значення	19	1,3	19	1,4	19	1,4
Дендрологічний парк місцевого значення	23	0,8	35	0,3	**	**
Зоологічний парк загальнодержавного значення	7	0,1	7	0,1	7	0,1
Зоологічний парк місцевого значення	5	0,3	5	0,3	**	**
Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення	88	6,0	88	6,0	89	**
Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення	451	7,4	454	7,4	**	**
РАЗОМ	7243	2916,1	7607	3484,8	8101	**
Фактична площа ПЗФ*	-	2806,9	-	3268,0	-	3667,0
% фактичної площі ПЗФ від площі України	-	4,7	-	5,4	-	6,1
Заказник загальнодержавного значення (Чорне море)	-	-	1	402,5	1	402,5

*Територія окремих об'єктів ПЗФ дублюється. Існують об'єкти ПЗФ, які територіально входять до складу інших об'єктів. Це, зокрема, пам'ятки природи та заказники місцевого та загальнодержавного значення, що частково увійшли до національних природних парків та регіональних ландшафтних парків.

**відсутні узагальнені дані серед матеріалів, які використовувалися під час дослідження у рамках магістерської роботи.

Порівнявши дані щодо кількості та площі територій та об'єктів ПЗФ за останні три роки (рис. 1.3), можна зробити висновок, що тенденція до збільшення цих показників в останні роки зберігається [11, 15, 17].

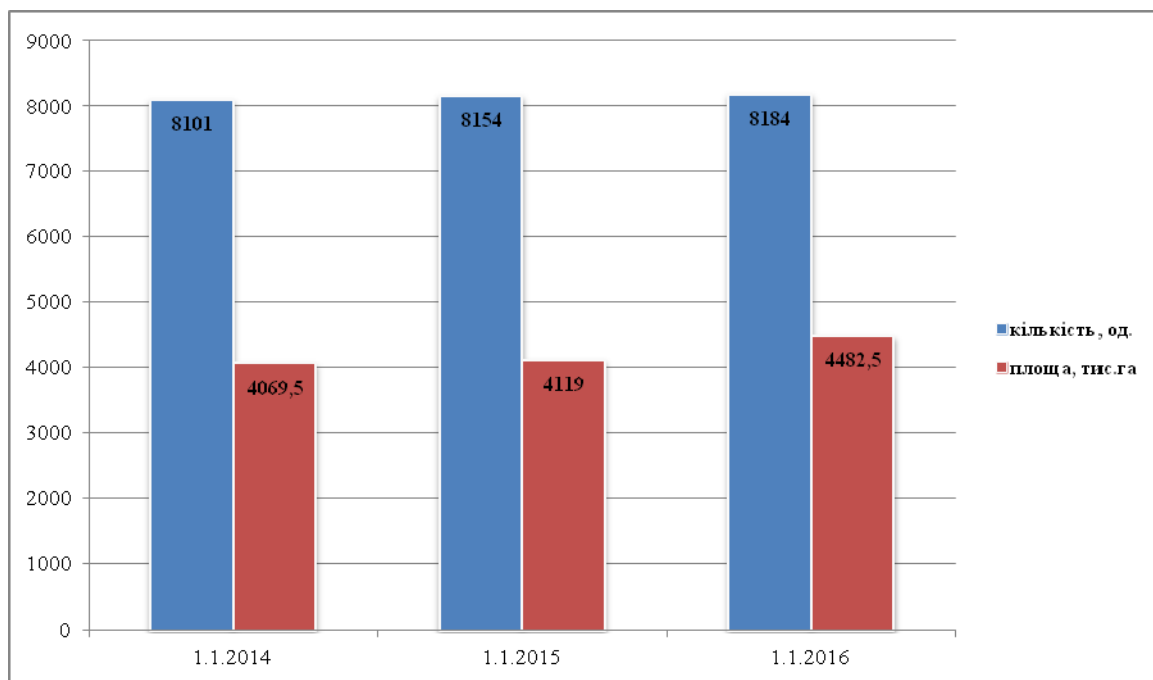

Рис. 1.3 Динаміка розвитку ПЗФ в останні 3 роки

Відношення площі природно-заповідного фонду до площі держави визначає показник заповідності, який на початку 2014 року становив 6,08 %, 2015 – 6,15%, 2016 – 6,3 %.

Хоча за останні роки спостерігається певний зріст показника заповідності, проте суттєво зменшилися темпи створення нових територій та об'єктів природно-заповідного фонду на місцевому рівні та підготовка матеріалів до проектів створення нових територій та об'єктів ПЗФ загальнодержавного значення.

Законом України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року», відповідно до міжнародних зобов'язань, взятих Україною в рамках участі в Конвенції про

охорону біологічного різноманіття та Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі, наближення стану довкілля до стандартів Європейського Союзу, поставлено завдання збільшити площу ПЗФ до 10% у 2015 році, та 15% - 2020 році [12, 13, 18].

Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року, затвердженою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 №385, площа території природно-заповідного фонду у 2017 році повинна становити 11 % від площі держави. Проте, на початку 2017 року цей показник майже вдвічі менше – 6,3% [11].

В деяких областях України - Рівненській, Чернівецькій, Чернігівській, Одеській, Київській - площа природно-заповідного фонду залишається незмінною або навіть зменшується вже протягом останніх років (табл. 1.3), а в Херсонській області не створено жодного об'єкту ПЗФ починаючи з 2011 року (лише наприкінці 2015 року робота дещо активізувалася й було створено НПП «Нижньодніпровський»).

В більшості областях площа природно-заповідного фонду збільшується лише на десятки або сотні гектарів в рік, при потребі створення десятків тисяч гектар у кожній області [12, 13].

Таблиця 1.3 – Динаміка створення нових територій та об'єктів ПЗФ в розрізі адміністративно-територіальних одиниць [15, 17]

Адміністративно-територіальні одиниці	Площа ПЗФ, тис. га		Частка ПЗФ в площі регіону, %	Динаміка, %
	01.01.2014	01.01.2015		
1	2	3	4	5
АР Крим	219,3	219,3	8,4	0,0
Вінницька	59,5	59,4	2,2	-0,2
Волинська	219,2	224,3	11,1	2,3
Дніпропетровська	89,4	91,9	2,9	2,8
Донецька	93	93	3,5	0,0

Продовження таблиці 1.3

1	2	3	4	5
Житомирська	136,6	136,6	4,6	0,0
Закарпатська	177,5	177,7	13,9	0,1
Запорізька	123,2	124,4	4,6	1,0
Івано-Франківська	218,8	218,8	15,7	0,0
Київська	112,1	111,6	4,0	-0,4
Кіровоградська	99,4	99,4	4,0	0,0
Луганська	91,2	92	3,4	0,9
Львівська	146,8	155,7	7,1	6,1
Миколаївська	75,5	75,5	3,1	0,0
Одеська	150,8	150,8	4,5	0,0
Полтавська	142,4	142,4	5,0	0,0
Рівненська	172,7	177,5	8,9	2,8
Сумська	176,3	176,3	7,4	0,0
Тернопільська	122,6	122,8	8,9	0,2
Харківська	74,2	74,2	2,4	0,0
Херсонська	224,2	224,2	7,9	0,0
Хмельницька	312,5	312,5	15,1	0,0
Черкаська	63,1	63,1	3,0	0,0
Чернівецька	103,6	103,6	12,8	0,0
Чернігівська	244,7	245,8	7,7	0,4
м. Київ	12,4	17,6	21,1	41,9
м. Севастополь	26,2	26,2	30,3	0,0
Всього	3667,1	3716,5	6,2	0,8
Чорне море	402,5	402,5		

Отже, частка площ ПЗФ від площ адміністративних одиниць, так званий «показник заповідності» значно різниться. Найменшою – 2,24-2,80 % – вона була у Вінницькій, Дніпропетровській та Харківській областях, найбільшою – 12,8-21,0% – в Івано-Франківській, Закарпатській, Хмельницькій, Чернівецькій областях та м. Києві, а в м. Севастополі становила 30,3%. В Донецькій, Житомирській, Запорізькій, Київській, Кіровоградській, Луганській, Миколаївській, Одеській, Полтавській та Черкаській областях заповідні території становила близько 3-5%, у

Волинській, Львівській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Херсонській, Чернігівській областях та Автономній Республіці Крим – 6-12%. Таким чином, в різних областях України показник заповідності коливався від 2,24 до 15,7%.

Окремі категорії територій та об'єктів природно-заповідного фонду України складають різну частку в його загальній площі. Зокрема, площа заказників становить 34,5% від площі всіх територій та об'єктів ПЗФ, при цьому площа заказників місцевого значення становить дві третини. Також значні площі займають національні природні парки – 30,8%, дещо меншу – регіональні ландшафтні парки – 19,5%, біосферні заповідники – 6,3% і природні заповідники – 5,1%. Території та об'єкти решти категорій займають лише 3,8% [13, 17].

Вага окремих категорій територій та об'єктів природно-заповідного фонду є відмінною в різних регіонах. Зокрема, в регіонах, де розташовані біосферні заповідники, ця категорія становить вагому частку в загальній площі ПЗФ. Так, у Херсонській області розташовано одразу два біосферні заповідники – «Асканія-Нова» імені Ф.Е. Фальц-Фейна та Чорноморський – тому тут частка площі біосферних заповідників становить понад 50% від загальної площі ПЗФ. Так само, в Закарпатській області, де знаходиться Карпатський біосферний заповідник, та в Одеській, на території якої розташований Дунайський біосферний заповідник, частка цієї категорії становить відповідно 31,8% та 32,2%. Ряд регіонів відзначається переважанням частки природних заповідників, зокрема, це Житомирська область (37,3%), Автономна Республіка Крим (29,0%), Рівненська область (25,3%). Національних парків в Україні значно більше, ніж біосферних або природних заповідників, а саме – 49. Однак вони також розташовані нерівномірно і становлять значну частку в площі природно-заповідного фонду тих регіонів, де вони розміщені. Найвищою їх частка є в

Хмельницькій області, де розташований найбільший за площею в Україні національний природний парк – «Подільські Товтри» (82,2%) [17, 19].

Регіональні ландшафтні парки, яких нараховується 81, становлять понад 20% від загальної площі природно заповідного фонду у 12 регіонах. Найвищою частка цієї категорії є у Кіровоградській області – 77,6%. Відмінність в розподілі площ заповідних територій між різними категоріями обумовлюється, насамперед, природною ландшафтною структурою та ступенем антропогенного перетворення ландшафтів відповідного регіону[17].

У підпорядкуванні Мінприроди в 2015 році знаходиться 41 об'єкт ПЗФ: 35 національних природних парків, 3 природних заповідники, 1 біосферний заповідник, 2 ботанічних сади, площа яких разом становить 1085,75 тис. га. Разом з тим, станом на 1 січня 2015 року на тимчасово неконтрольованій урядом України території розташовані 280 територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного та місцевого значення загальною площею 308,97 тис. га (7,75% від загальної площі природно-заповідного фонду України). З яких, 4 території загальнодержавного значення загальною площею 44,07 тис. га у межах Донецької області, 68 територій та об'єктів загальнодержавного та місцевого значення загальною площею 18,67 тис. га у межах Луганської області, 208 територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного і місцевого значення загальною площею 246,2 тис. га у межах АР Крим та міста Севастополь [13].

На цей час установи ПЗФ підпорядковані таким міністерствам і відомствам: Мінприроди – 45 одиниць, в тому числі 4 установи знаходяться на території АР Крим, Держлісагентству – 11 одиниць, Національній академії наук України (НАНУ) – 5 одиниць, Національній академії аграрних наук (НААН) – 2 одиниці, Державному управлінню справами – 5 одиниць, Міністерству освіти і науки (МОН) – 2 одиниці [15].

Території та об'єкти природно-заповідного фонду становлять основу для формування національної екологічної мережі України, що прописано у Законі України «Про екологічну мережу України» [8]. Крім того, національна екомережа входить до складу Смарагдової мережі Європи, яку було створено на виконання Конвенції про охорону флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція) на території країн, які не є членами Європейського Союзу. Країни ЄС формують екомережу за назвою «Natura-2000». У рамках реалізації Спільної програми Ради Європи та Європейського Союзу «Підтримка в реалізації Програми розвитку природно-заповідних територій Конвенції про біологічне різноманіття у країнах східного регіону Європейської політики сусідства та Росії: продовження реалізації принципів програми ЄС «Natura 2000» у рамках Смарагдової мережі» (2009-2011 роки), а також Спільної програми між Європейським Союзом та Радою Європи щодо підготовки Смарагдової мережі природоохоронних територій, Фаза II (2013-2014), участь в якій від України брала Благодійна організація «Інтерекоцентр», підготовлено інформаційні бази даних щодо 169 потенційних об'єктів Смарагдової мережі в Україні. Постійний комітет Бернської конвенції на своїй 34-ій нараді 2-5 грудня 2014 року підтримав пропозиції України і надав 159 об'єктам України статус об'єктів-кандидатів Смарагдової мережі Європи. З повним списком можна ознайомитися на сайті Мінприроди [15, 19].

Статус об'єкта-кандидата Смарагдової мережі Європи отримали заповідники та національні парки України, деякі регіональні парки, ряд заказників загальнодержавного значення.

Українським законодавством (Закон України «Про екологічну мережу України») передбачено, що екомережа створюється на базі територій та об'єктів ПЗФ як основи екомережі з подальшим залученням природоохоронних територій іншого статусу (водоохоронних, рекреаційних тощо). Критерієм формування Смарагдової мережі, як основи вибору

складових елементів екомережі, є виділення оселищ (середовищ існування, біотопів тощо), яким характерна наявність відповідних складових (як біотичних, так і абіотичних), що визначають їхню особливу роль у збереженні умов виживання й розвитку популяцій видів, котрі потребують охорони. Тобто, цей підхід має обмежене застосування в Україні [13].

Таким чином, необхідно внести пропозиції щодо оселищ до законодавства про ПЗФ, Зелену книгу України, Червону книгу України, а також до законодавства, що регулює питання створення та функціонування екологічної мережі, або розробити та затвердити нове законодавство щодо екомережі та охорони природних середовищ існування (оселищ), яке б відповідало вимогам Директиви (Директиви Ради 92/43/ЄЕС від 21 травня 1992 р. про збереження природного середовища існування, дикої флори та фауни, із змінами і доповненнями, внесеними Директивами 97/62/ЄС, 2006/105/ЄС та Регламентом 2003/1882/ЄС), особливо в частині критеріїв формування екологічної мережі [13].

1.3 Загальна характеристика НПП «Хотинський»

Національний природний парк «Хотинський» (далі – НПП «Хотинський») створений Указом Президента України В. Ющенка 22 січня 2010 року № 56/20-10 [20]. Проте його реальна розбудова розпочалась лише на початку жовтня 2011 року, коли з'явилося державне фінансування і розпочалось формування штату працівників.

Парк створений з метою збереження цінних природних та історико-культурних комплексів і об'єктів у басейні річки Дністер[21].

НПП «Хотинський» є природоохоронною, рекреаційною, культурно-освітньою, науково-дослідною установою загальнодержавного значення і входить до складу природно-заповідного фонду України, охороняється як національне надбання, щодо якого встановлюється особливий режим

охорони, відтворення та використання. Установа підпорядкована Міністерству екології та природних ресурсів України.

Парк розташований на території Хотинського, Кельменецького та Сокирянського районів Чернівецької області. Вздовж р. Дністер парк витягнувся на 160 км (рис 1.4) [22].

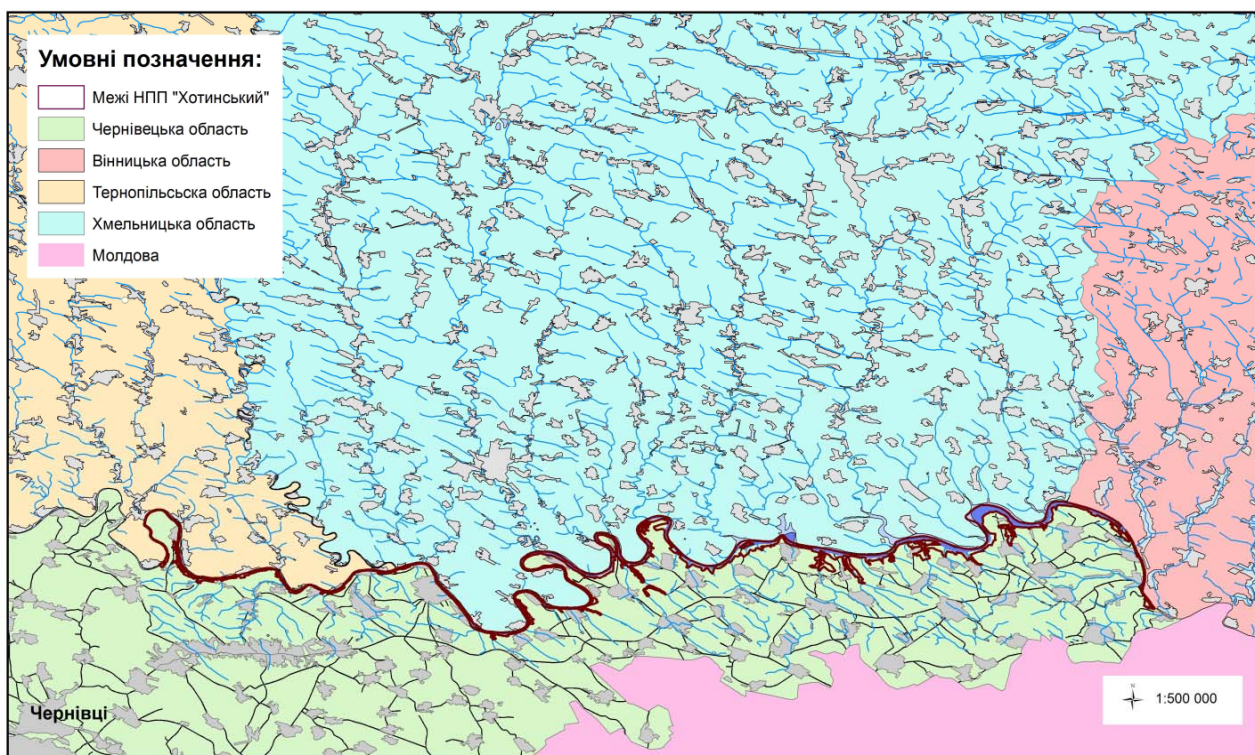

Рис. 1.4 – Розташування НПП в межах області

Загальна площа парку становить 9446,1 га земель державної власності. У постійне користування парку надано 2832,2 га земель ДП «Сокирянське лісове господарство» та 277,7 га ДП «Хотинське лісове господарство», які вилучено у встановленому порядку (табл. 1.4). 459,5 га земель ДП «Кельменецьке спеціалізоване лісництво АПК», 214,7 га земель ДП «Хотинське державне спеціалізоване лісництво АПК» та 5662 га Дніпровсько-Прутського басейнового управління водних ресурсів включено до складу парку без вилучення у землекористувачів (табл. 1.5).

Таблиця 1.4 – Перелік земель, які надаються НПП «Хотинський» у постійне користування із вилученням у землекористувачів, га [21, 22]

Користувач	Площа
Державне підприємство «Сокирянське лісове господарство»	2832,2
Державне підприємство «Хотинське лісове господарство»	277,7
Разом	3109,9

Таблиця 1.5 – Перелік земель, які надаються НПП «Хотинський» без вилученням у землекористувачів, га [21, 22].

Уповноважений орган, користувач	Площа
Державне підприємство «Кельменецьке спеціалізоване лісництво АПК»	459,5
Державне підприємство «Хотинське державне спеціалізоване лісництво АПК»	214,7
Дніпровсько-Прутське басейнове управління водних ресурсів	5662,0
Разом	6336,2

Частина території, яка увійшла до НПП «Хотинський» раніше входила до лісового фонду Чернівецької області. Ввійшли до складу НПП й раніше створені природно-заповідні території: іхтіологічні заказники «Дарабанське плесо» – 32,0 га, «Орестівський» – 156 га, «Бернівський острів» – 25,0 га, а також ландшафтні заказники місцевого значення: «Гриняцька стінка 1» – 52,1 га; «Гриняцька стінка 2» – 41,4 га; «Баламутівська стінка» – 78,8 га, «Галицька стінка» – 119,4 га. Ще кілька ландшафтних заказників місцевого значення, всупереч логіці, увійшли в парк лише частково: «Шебутинський яр» – 642,0 га замість 794,0 га; «Бабинська стінка» – 792,3 га замість 1405,0 га; «Молодівський яр» – 181,4 га замість 276,3 га; «Поливанів яр» – 372,0 га, замість 411,0 га.

Територія, надана НПП в постійне користування, становить 3109,9 га і розділена на три природоохоронні науково-дослідні відділення у кожному з районів: Хотинське ПНДВ, Кельменецьке ПНДВ та Сокирянське ПНДВ. У свою чергу їх території поділяються адміністрацією парку на обходи, які за

наказом керівника НПП, закріплюються відповідно за інспекторами з охорони природно-заповідного фонду. Всього в межах земель, що надаються НПП у постійне користування виділено 17 обходів. Найменший обхід №3 становить з 80,9 га (Хотинське ПНДВ), максимальна площа обходу №14 з 317,0 га (Сокирянське ПНДВ) [22].

Отже, нинішня територія НПП «Хотинський» має площу 9446,1 га, з яких 3784,1 га (40%) є суходільними (материковими), 5662,0 га (60%) - водне плесо Дністра та водосховища.

Центральний офіс знаходиться в м. Хотин (рис. 1.5).

Рис. 1.5 – Центральний офіс НПП «Хотинський»

Візитною карткою НПП «Хотинський» є «Дністровий каньйон» - одне із семи природних чудес України (рис 1.6).

Рис. 1.6 – Типовий пейзаж НПП «Хотинський»

Місцями глибина каньйону сягає 150 – 200 м, і це в умовах Східно-Європейської рівнини. Унікальним є 40-метровий водоспад «Шумило» поблизу села Гринячка Хотинського району Буковини [23]. Це можна вважати чисто буковинським парадоксом: найвищий водоспад краю не в Карпатах, а на рівнині!

2 ЕКОЛОГІЧНІ, ГЕОГРАФІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ НПП «ХОТИНСЬКИЙ»

2.1 Історія створення НПП «Хотинський»

На початку 2010 року Указом Президента України було оголошено про створення національного природного парку «Хотинський».

Цьому передувала майже 20-річна історія. Ще на кінці 80-х років, окремі фахівці природоохоронної справи та суспільно-активні екологи-аматори почали говорити про необхідність державної охорони природного надбання Подністров'я та Хотинщини. Пізніше про важливість створення масштабного природоохоронного об'єкту в Хотинському районі заявили громадські екологічні товариства та організації [24]. Пізніше ідея створення національного природного парку «Хотинський» вилилася в програмні документи влади різного рівня.

У 2004-2005 роках Буковинська філія національного екоцентру «Крона» та неурядова громадська організація «Товариство Подільських природодослідників та природолюбів» розробили грантовий проект, який став переможцем конкурсу оголошеного «Британською радою в Україні». Це дало змогу сформувати команду наукових експертів, в яку увійшли фахівці держуправління охорони навколишнього природного середовища, науковці Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, Чернівецького факультету національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» та Кам'янець-Подільського державного університету Хмельницької області, яка провела відповідні дослідження і розробила наукове обґрунтування створення Хотинського національного парку [24, 25].

У ході досліджень експертами враховано положення і вимоги чинних в Україні міжнародних конвенцій та угод в галузі охорони довкілля, а також законодавчі акти України, насамперед, Закони України «Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки», «Про екологічну мережу України» [25]. Для впровадження вказаних директивних документів розроблено плани дій, спрямованих на збереження цінних природних комплексів, територій та об'єктів природно-заповідного фонду, призупинення втрати біотичного та ландшафтного різноманіття. Згідно з визначеними перспективами галузі, основними напрямками розвитку заповідної справи досліджуваної території визначено:

- підвищення стійкості екосистем до негативних чинників середовища:
- зменшення антропогенного навантаження;
- збільшення лісистості території району до оптимальної;
- раціональне, невиснажливе природокористування з метою задоволення потреб національної економіки у природних ресурсах.

Дослідженнями встановлено, що природно-заповідний фонд на території Подністров'я недостатньо презентує біологічне та ландшафтне різноманіття краю. Зокрема у реєстрі заповідних територій та об'єктів було: Кельменецький район – 9 територій та об'єктів загальною площею 2144,55 га, з них: 4 заказники державного та місцевого значення, 5 пам'яток природи місцевого значення; Сокирянський район – 16 територій та об'єктів загальною площею 1458,76 га, з них: 5 заказників місцевого значення, 11 пам'яток природи та парків пам'яток місцевого значення; Хотинський район – 31 територія та об'єкт загальною площею 912,6 га, з них: 8 заказників місцевого значення, 13 пам'яток природи державного та місцевого значення, 5 заповідних урочищ, 5 парків-пам'яток та дендрологічний парк місцевого значення. Відповідно у цих районах площа природно-заповідного фонду становить

1-3% від території району. Для порівняння: показник заповідності Чернівецької області в 2005 році становив 10,5 %, а загальнодержавний – 4,7 % [26].

Значного розширення меж природно-заповідного фонду у придністровській зоні Буковини можна досягти за рахунок території національного природного парку «Хотинський», що знаходиться у придністровській частині Хотинського, Сокирянського та Кельменецького районів [26].

Згідно «Обґрунтування створення Хотинського національного парку» загальна площа проектованого НПП мала становити 19,5 тис. га. Планувалося включити до території парку вже існуючі об'єкти та території природно-заповідного фонду, зокрема: ландшафтні заказники місцевого значення «Хотинська фортеця» (22,0), «Гриняцька стінка 1» (52,1), іхтіологічні заказники місцевого значення «Дарабанське плесо» (32,0), «Орестівський» (156,0), орнітологічний заказник місцевого значення «Чапля» (8,3), лісовий заказник місцевого значення «Зарожанська Дача» (129,0), ботанічні пам'ятки природи загальнодержавного значення «Шилівський ліс» (60,0), «Рухотинський ліс» (449,0), гідрологічні пам'ятки природи місцевого значення «Широка криниця» (0,6), «Джерело Хотинське» (0,3), «Зарожанська мінеральна» (0,3), «Озеро Джурин» (31,2), геологічні пам'ятки природи місцевого значення «Стратотип пригородської свити силуру» (12,0) «Городище «Корнешти» (31,0), «Дарабанський мис» (21,0), карстово-спелеологічні пам'ятки природи місцевого значення «Бульйони» (39,1), «Колишне Торфовище» (24,6), комплексна пам'ятка природи місцевого значення «Озера очеретяні» (4,6), «Буковий праліс» (33,0), «Дубовий праліс» (13,0), «Ділянка пралісу» (10,0), «Бучок» (25,8), «Реліктова бучина» (60,0), парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення «Ставчанський» (10,0), «Хотинський» (4,0), дендрологічний парк місцевого значення «Млиники» (13,8) [25]. Проте, лише частина з них, увійшли до складу НПП.

Формування екомережі Чернівецької області прискорило процес створення НПП «Хотинський». На Буковині - одній з перших в Україні – в 2003-2004 роках науковцями проведені роботи по розробці обласної схеми національної екологічної мережі на загальнодержавному, регіональному та локальному рівнях в контексті виконання кафедрою ботаніки Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича, у співробітництві з відділом природи обласного краєзнавчого музею та науковим відділом національного природного парку «Вижницький» наукової теми «Дослідження біорізноманіття природних екосистем Буковини як основи формування регіональної екомережі» (№ держреєстрації 0101 U 008208). Вона стала базою для подальшої деталізації на локальних рівнях в процесі конкретної реалізації її елементів в натурі. Проведена натурна апробація методичних вказівок на конкретному регіональному полігоні Чернівецької області в контексті наступного проекту «Підтримка розвитку Національної екологічної мережі України у рамках формування Всеєвропейської екологічної мережі. Задум та втілення в пілотній зоні» [29].

Наприкінці грудня 2008 року, рішенням №12 науково-технічної ради при Державному управлінні ОНПС в Чернівецькій області було схвалено Регіональну схему формування екологічної мережі Буковини. Серед реалізованих заходів варто зазначити: створено 2 національні природні парки «Хотинський» (9446,1 га) та «Черемоський» (площа 7117,5 га), 4 заказники місцевого значення, 5 пам'яток природи місцевого значення, 1 парк-пам'ятку садово-паркового мистецтва; на 3309,6 га розширено територію національного природного парку «Вижницький» [27, 28].

Всього в склад екомережі Чернівецької області включено 331 заповідна територія та об'єкт, загальною площею понад 103,5 тис. га, що складає 12,8 % території області (табл. 2.1). Цей показник вдвічі перевищує загальнодержавний показник в 6,3 %. 25 об'єктів мають загальнодержавне значення загальною площею 12,7 тис. га, 306 об'єктів мають місцеве значення.

Таблиця 2.1 - Структура ПЗФ Чернівецької області (станом на 01.01.2015 року) [28]

Категорії територій та об'єктів ПЗФ	кількість, од.	площа, га
Біосферний заповідник	0	0
Природний заповідник	0	0
Національний природний парк	3	27801,6
Регіональний ландшафтний парк	2	36473,3
Заказник загальнодержавного значення	10	1261,8
Заказник місцевого значення	47	42875,1
Пам'ятка природи загальнодержавного значення	9	192,1
Пам'ятка природи місцевого значення	175	606,76
Заповідне урочище	38	1072,5
Ботанічний сад загальнодержавного значення	1	3,5
Ботанічний сад місцевого значення	0	0
Дендрологічний парк загальнодержавного значення	2	22,3
Дендрологічний парк місцевого значення	4	41,2
Зоологічний парк загальнодержавного значення	0	0
Зоологічний парк місцевого значення	0	0
Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення	0	0
Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення	40	243,9
РАЗОМ	331	110594,06
Фактична площа ПЗФ*	-	103598,3
% фактичної площі ПЗФ від площі області	-	12,8

*Територія окремих об'єктів ПЗФ дублюється. Існують об'єкти ПЗФ, які територіально входять до складу інших об'єктів. Це, зокрема, пам'ятки природи та заказники місцевого та загальнодержавного значення, що частково увійшли до національних природних парків та регіональних ландшафтних парків. Тому, хоч загальна сумарна площа ПЗФ Чернівецької області складає 110 578,4 га, з урахуванням перекриття територій різних об'єктів фактична площа становить 103 598,3 га.

Розподіл земель у структурі екомережі області станом на 01.01.2015 року наведено у таблиці 2.2.

У межах цих територій зростає понад 1600 видів судинних рослин, з яких 106 видів занесено до другого видання Червоної книги України. Тут виявлено 392 види хребетних тварин, фауна безхребетних налічує більше 1500 видів, з яких до Червоної книги занесено 118 видів (31 %) [28].

Таблиця 2.2 – Загальна площа складових екомережі у Чернівецькій області, тис.га [27, 28].

Складові екомережі	Площа
Сіножаті та пасовища	0,196
Ліси та лісовкриті площі	70,804
Відкриті і заболочені землі	0,148
Радіоактивно забруднені землі, які вилучені із господарського використання -	-
Відкриті землі, де немає рослинного покриву або він є незначним	11,9
Води	20,56
Загалом/% від площі області	103,6/12,8

Сучасна ландшафтна структура Чернівецької області як староосвоєної території природно визначає структуру еколандшафтної мережі. З урахуванням господарської освоєності території і ступенем її антропогенної трансформації реальна макроеколандшафтна мережа складається з 3 лісостепових, 8 лісо-лучних та 4 долинно-річкових еколандшафтних коридорів (ЕЛК). В їх межах, за прийнятими принципами, виділяються 9 ключових територій (рис. 2.1) [29, 30].

Лісостепові (ЛС) ЕЛК. Виділяються 3 макро-ЕЛК двох типів. До першого слід віднести Товтрівський ЕЛК, який чітко виділяється за ландшафтними ознаками, до другого – Іванківський та Сокирянський, які в межах типової ландшафтної структури Сокирянського фізико-географічного району формують рештки лісових масивів.

Лісові ЕЛК. Назва доволі умовна, оскільки їх формують лісові та гірськолучні гео(еко)системи в межах Буковинських Карпат, а також типах місцевостей ерозійно-зсувних схилів річкових долин. Виділені: Хотинський регіональний, Прут-Сіретський міждержавний, Берегометський нижньогірно-

лісо-лучний міждержавний, Путильський нижньогірно-лісо-лучний міждержавний, Раково-Магурський середньогірно-лісо-лучний міждержавний, Максимецько - Яровицький середньогірно-лісо-лучний міждержавний, Міжсіретський локальний, Сірет-Сучавський локальний ЕЛК.

Долинно-річкові (ДР) ЕЛК складені геокомплексами русел, низьких, високих заплав, частково помірно освоєних нижніх та середніх терас. Всі ДР коридори відрізняються один від одного за характером і особливостями геокомплексів. Виділені: Дністровський міждержавний, Прутський між державний, Сіретський міждержавний, Черемошський регіональний ЕЛК [29].

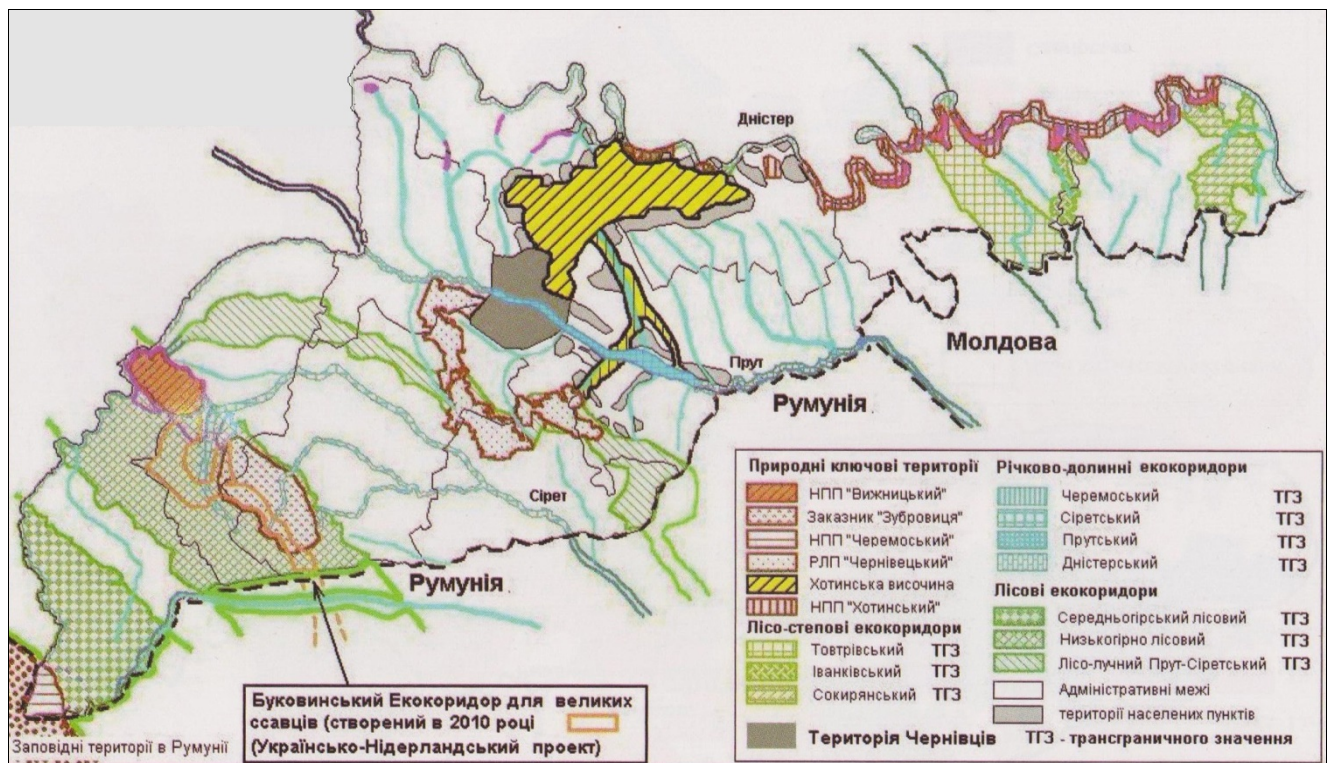

Рис. 2.1 – Схематична карта екомережі Чернівецької області

Отож, у структурі національної екомережі на теренах Чернівецької області НПП «Хотинський» виконує подвійну роль: ядра й екокоридору – Дністерського долинно-річкового еколандшафтного коридору (Україна-Молдова) (рис. 2.1) [29, 30].

2.2 Фізико-географічні особливості

Чернівецька область – регіон складної диференційованої, контрастної ландшафтної структури, тривалого (з ранньо-середнього палеоліту) і щільного (до 115 чол/км²) заселення, активного господарського використання і антропогенних перетворень середовища. Тут, на невеличкій території, існують і функціонують ландшафти трьох класів (рівнинні, передгірні та гірські), 9 типів та 11 родів. В свою чергу, вони утворюються 40 видами ландшафтів та біля 100 видами місцевості. З фізико-географічного погляду територія НПП «Хотинський», це Прут-Дністровське межиріччя, що в геологічному плані є первинною поверхнею сарматського плато і характеризується багатим біорізноманіттям [25].

У тектонічному відношенні територія парку знаходиться у південно-західній частині Східно-Європейської платформи, в межах Волино-Подільської плити. У фундаменті цієї плити залягають магматичні та метаморфічні породи архею та нижнього протерозою віком 2,6-3,5 млрд. років, які безпосередньо в межах парку на поверхню не виходять. Єдиний вихід – русло р. Дністер нижче греблі Дністровської ГЕС на східній околиці м. Новодністровськ. Магматичні породи перекриті осадовими породами пізньопротерозойського та палеозойського віку. На розмитій поверхні моноклінально залягаючих порід верхнього протерозою і палеозою розміщена невелика товща мезозою і кайнозою [22].

Середнє Подністров'я належить до тектонічно активних регіонів, бо процеси Карпатського горотворення продовжуються і сьогодні, «прихоплюючи» й сусідні ділянки Волино-Подільської плити. Загалом, спостерігається диференційоване підняття території, темпи якого, зокрема у Придністер'ї, оцінюються різними авторами від 110 до 200-220 м за останній мільйон років, тобто антропоген. Темпи сучасних піднять також неоднорідні:

в районі Чернівців вони оцінюються в 10 мм на рік, в районі Новоселиці – 8 мм, а в Хотині лише 6 мм. Це, безумовно, позначається і на розвитку тектоблокових процесів, що неодноразово підтверджувалось землетрусами. Найпомітніший був зафіксований у 1903 року з епіцентром у м. Заліщики силою 4-5 балів в місці перетину долиною потужного розлому Бердо - Нароль. Підняття території чітко позначається на активізації глибинної ерозії, що призводить до майже повсюдного формування зсувів і активності утворення ярів. Цей факт необхідно урахувати при розробці всіх схем оптимізації території парку.

Зважаючи на особливості геологічної будови зони поширення ділянок національного парку, а також характер рельєфу, і, особливо, рівня дренажу, водоносні горизонти залягають на глибинах від 120 м і до перших метрів від поверхні. Враховуючи глибину розчленування поверхні каньйонами, підземні води, зазвичай, виходять на денну поверхню переважно по схилах каньйону, балок та ярів.

Розміщення островних ділянок національного парку вздовж долини Дністра визначає головні риси його геоморфологічної будови. Відповідно й структури. Глибоко врізана долина Дністра формує унікальний для України рівнинний каньйон і відіграє провідну роль у формуванні загального вигляду цілого регіону. Не тільки сама ріка, але й численні притоки глибоко і густо розчленовують прилеглі ділянки Волино-Подільської та Хотинської височин на горбисто-плосковершинні вали субмеридіональної орієнтації, формуючи цілий і вельми специфічний геоморфологічний регіон (рис. 2.2), який з повним правом можна називати Край «Середнє Подністер'я». Місцями глибина каньйону сягає 150-200 м, і це в умовах Східно-Європейської рівнини [22].

Рис. 2.2 – Характерні форми рельєфу правого берега р. Дністер

Зважаючи на складну каньйонну будову долини, значну протяжність, вздовж дністерського річища в середній течії існують просторові відмінності більшості гідрологічних показників чи їх різного поєднання. Функціонування Дністерської водойми додало ще більших контрастів до цих відмінностей. Вони проявляються в метричних показниках русла (глибина, ширина, швидкість течії), термічному і паводковому режимі, морфологічних особливостях і характері русла та дна, мутності та інших геохімічних показниках води.

Дністровське водосховище – унікальна водно-техногенна система в межах дністерського басейну, створення якої призвело до суттєвих морфометричних змін річища і вплинуло на її гідрологічний та гідробіологічний режим. Основна водойма Дністерського комплексного гідровузла розташована на стику територій Чернівецької, Хмельницької та Вінницької областей. В межах водосховища значення більшості гідрометричних показників збільшується: ширина річища зростає від 250 м

до 1,5 км (максимальне біля с. Комарів – 6 км), глибини досягають 60 м. Проте, в пригреблевій частині водосховища швидкість течії поступово зменшується до 0,1 м/с. Завдяки каньйоновому характеру долини при повному об'ємі ложа ($3,0 \text{ млрд. м}^3$) його площа займає всього лише близько 400 км^2) із середніми глибинами 21-55 м. Площа водної поверхні водосховища 142 км^2 . Водосховище затопило в основному ділянки заплави річки та прилеглих нижніх терас, тобто біля 30-40 м каньйонного урізу опинилось під водою. Внаслідок цього утворилось ряд довгих смуг відмілин.

Отож, більша частина території НПП «Хотинський» приурочена до долини Дністра і являє собою каньйоноподібну долину з крутими до обривистих схилами, які сформовані вісьмома терасами, з яких восьма, плейстоценова, переходить в плакор на висоті 200-220 м над рівнем річки. Внаслідок глибокого врізу долини Дністра у первинну поверхню сарматського плато і пліоцен-верхньоплейстоценових терас у багатьох місцях на денну поверхню виходять червоні девонські піщаники, темно-сірі силурійські сланці і світло-сірі третинні вапняки, перекриті на пологіших схилах чорноземними та сірими опідзоленими ґрунтами, а на крутіших – дерново-карбонатними ґрунтами або тонким шаром дрібнозему.

В глибокій долині Дністра, яка сильно прогрівається, формується сухіший і тепліший мікроклімат ніж на оточуючих територіях, що зумовлює більш ксерофітний характер рослинного покриву порівняно з прилеглими територіями. Південними, дуже сухими схилами дністровського каньйону багато степових і навіть напівпустельних видів просуваються значно на північ і захід від свого основного ареалу.

Ще один момент, який слід відмітити, це те, що маса води великих річок віддає тепло повільніше ніж оточуюча поверхня землі. Цим вона сприяє плавному зниженню температури оточуючого повітря, послаблює перші заморозки і продовжує вегетаційний період. Значну роль при цьому

відіграють також тумани. Внаслідок цього в каньйоноподібних долинах річок тривалість безморозного періоду зростає в середньому на 15-25 діб.

2.3 Рослинний і тваринний світ Подністров'я

Рослинний світ.

Широка контрастність ландшафтної структури території НПП зумовлює видове багатство флори і фауни. Тут ростуть понад тисячу видів судинних рослин. Серед них низка реліктових видів. Однією з характерних рис флори Хотинської височини є наявність у її складі видів, які тут ростуть на межі ареалу.

На території, яку планувалося включити до складу НПП виявлено 42 види занесені до созологічних списків міжнародного та національного рівнів, в тому числі: цибуля ведмежа, зозулині черевички справжні, шафран Гейфеля, булатка великоквіткова, сон-трава, баранчик звичайний, меч-трава болотна та інші.

За загальною кількістю раритетних видів рослин, які занесені до різних созологічних списків, НПП займає п'яте місце серед національних парків України (табл. 2.3).

Чотирнадцять видів відомі тільки з одного місцезнаходження (табл. 2.4). Деякі з них належать до числа найрідкісніших в Україні: рябчик гірський, зіновать Рошеля, таволга польська, жостір фарбувальний.

Таблиця 2.3 – Порівняльна характеристика національних природних парків України та НПП «Хотинський» за кількістю раритетних видів рослин [25]

№з/п	Назва НПП	ЧКУ	ЄЧС	ЧС МСОП	БК	Разом 4 списки
1	Карпатський	78	5	3	2	86
2	Святі гори	44	13	11	3	51
3	Подільські Товтри	49	3	4	5	49
4	Синевир	47	0	0	1	48
5	Хотинський	40	1	1	6	42
6	Ужанський	38	1	0	2	40
7	Шацький	33	1	0	5	35
8	Сколівські Бескиди	32	0	0	1	33
9	Азово-Сиваський	13	15	10	2	32
10	Вижницький	30	0	0	1	31
11	Деснянсько- Старогутський	20	0	0	4	22
12	Яворівський	20	0	1	1	20

Таблиця 2.4 – Розподіл раритетних видів флори національного природного парку «Хотинський» за групами рідкості [25].

Групи рідкості видів	Кількість видів	% від загальної кількості
Унікальні (відомі з 1 місцезнаходження)	14	33,3
Дуже рідкісні (до 5)	18	42,9
Рідкісні (до 10)	4	9,5
Спорадичні (до 20)	4	9,5
Часті (більше 20)	2	4,8

Згідно геоботанічного районування України (1977) територія НПП «Хотинський» знаходиться в межах трьох геоботанічних районів:

1. Хотинського району букових, дубово-грабових та дубових лісів Кременецько-Хотинського округу букових та дубово-букових лісів Західноукраїнської під провінції Східноєвропейської провінції.

2. Новоселицько-Кельменецького району дубових лісів Кельменецько-Бричанського округу дубових лісів Подільсько-Бессарабської під провінції Східноєвропейської провінції.

3. Сокирянського району дубових лісів з дубів скельного та звичайного цього ж округу.

Тваринний світ.

Раритетна фауна безхребетних тварин Чернівецької області відзначається достатньо високим різноманіттям і включає 4 типа, 5 класів, 14 рядів, 41 родину та 94 вида тварин. На території НПП зареєстровано 37 видів безхребетних тварин, що складає 38% від загального списку раритетних видів Чернівецької області. З них у Червону книгу України занесено 17 видів, до Європейського Червоного списку – 16 видів, до списку Бернської конвенції – 8 видів, у Червону книгу Міжнародного Союзу охорони природи – 10 видів.

На основі матеріалів польових досліджень, а також у результаті опрацювання кількох тисяч літературних джерел, з'ясовано, що на території НПП наявне значне різноманіття видів хребетних тварин, які належать до 6 класів:

- Клас «круглороті» – налічує єдиного представника (мінога українська), занесеного на сторінки Червоної книги України, до Європейського Червоного списку, до Червоного списку Міжнародного союзу охорони природи та в додаток III до Бернської конвенції. Це надзвичайно рідкісний вид.

- Клас «кісткові риби» – виявлено 57 видів (87,7% іхтіофауни Чернівецької області), які належать до 12 родин і 8 рядів. До Червоної книги України занесено 6 видів, до Європейського Червоного списку - 2, до Червоного списку Міжнародного союзу охорони природи – 19, в додаток II і III до Бернської конвенції – 2 і 20 відповідно. Серед раритетних риб, насамперед, необхідно відмітити осетра руського, севрюгу, білугу, умбру, харіуса, бичків головання і кругляка.

Окремі з виявлених риб (умбра, чоп великий) є ендеміками басейну Дністра. До реліктів належать 9 представників іхтіофауни, усі вони з родин Осетрові і Бичкові.

- Клас «земноводні» – налічує 12 видів (75% Чернівецької області) з 6 родин і 2 рядів. Усі вони є характерними мешканцями водно-болотяних екосистем. До Червоного списку Міжнародного союзу охорони природи занесені 3 представники, до Бернської конвенції включені всі види (по 6 у додатки II і III).

- Клас «плазуни» – встановлене перебування 7 видів (70% Чернівецької області) з 4 родин і 1 ряду. Першочергових заходів охорони потребують «червонокнижна» мідянка та ящірка зелена.

- Клас «птахи» – виявлено 178 видів (61,6% орнітофауни Чернівецької області; гніздові – 150, літуючі – 8, зимуючі – 69, пролітні – 9, залітні - 4), які належать до 46 родин і 16 рядів. На сторінки Червоної книги України занесені 24 представники, до Європейського Червоного списку та Червоного списку Міжнародного союзу охорони природи – по 6, у додатки II і III до Бернської конвенції – 123 і 44 відповідно. Реліктовими видами є лелека чорний та скеляр строкатий, акліматизованим – фазан. До конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення, занесені 44 представники. На регіональному рівні невідкладних заходів охорони потребують чепури велика і мала, широконосіска, осоїд, шуліка чорний, підсокорик великий, кібчик, крячок чорний, дрімлюга, сиворакша, дятел зелений, щедрик польовий, сорокопуд чорнолобий та деякі інша.

- Клас «ссавці» – налічує 40 видів (57,1% теріофауни Чернівецької області) з 16 родин і 6 рядів. До другого видання Червоної книги України занесено 7 представників, Європейського Червоного списку – 5, Червоного списку Міжнародного союзу охорони природи – 10, у додатки II і III до Бернської конвенції – 8 і 16 відповідно. До конвенції про міжнародну

торгівлю видами дикої фауни і флори потрапили 2 представники. На регіональному рівні особливих заходів збереження потребують усі види з ряду Кажани, а також хом'як.

Отже, у межах території парку встановлене перебування 295 видів хребетних тварин, які належать до 85 родин і 34 рядів.

За міжнародними та національними критеріями підлягають охороні 65 видів хребетних тварин, з них на сторінки Червоної книги України та Червоного списку Міжнародного союзу охорони природи занесено по 39 представників, Європейського Червоного списку – 14. Окрім того, до Бернської конвенції потрапили 233 види (у додатки II і III – 143 і 90 відповідно), а до Конвенції про міжнародну торгівлю – 46 [25].

2.4 Стан об'єктів історико-культурної спадщини

Окрім своєрідності і унікальності ландшафтів, різноманітності природних ресурсів, включаючи наявність природних водних джерел, багатство флори (в тому числі цінні лікарські рослини), своєрідність фауни (зокрема мисливського призначення), інтерес до цього регіону підсилюється присутністю великої кількості культурно – історичних об'єктів, пов'язаних з рядом історичних подій. На території природно-заповідної установи та у прилеглих населених пунктах відомі частково збережені цінні історичні, архітектурні та археологічні пам'ятки, що варті уваги для розвитку екотуризму. Просуваючись із заходу на схід, можна поступово відвідати такі артефакти:

✓ с. Зелена Липа, Хотинський район. На території села і в околицях виявлені оборонні вали двох ранньослов'янських городищ зі штучною кам'яною жертовною криницею під язичницьким святилищем. З цим селом асоціюють місце розміщення літописного давньоруського міста Хмелів, пошуками якого археологи і історики займались не одне десятиліття.

Жертовна криниця разом з язичницьким святищем вимагають посиленої уваги і максимальної охорони.

✓ с. Перебиківці, Хотинський район. Згадуються з XVI ст.. Територія насичена історико-археологічними рештками. На північ від села, на першій надлуговій терасі р. Дністер, в урочищі Хриплів – поселення бугодністровської неолітичної та західноподільської культур. Вище від села по Дністру, в урочищі Обіч – селище XII-XIII ст., а в урочищі Лука – поселення лукашівської та ранньослов'янської (VIII ст.) культур. За 3,5 км на захід від села, на першій надлуговій терасі Дністра, в урочищі Передустє – поселення трипільської, черняхівської та західноподільської скіфської культур. В східній околиці села, на території колишнього колгоспного двору – поселення XII-XIII ст. На північний захід від села біля тракторної бригади – курганна група західноподільської скіфської культури; два кургани цієї групи розкопані науковцями. В центрі села, на першій надлуговій терасі Дністра, в урочищі Долина – поселення черняхівської та слов'янської культур. За 3 км на південь від села, на високому мису правого берега Дністра, в урочищі Городище – давньоруське городище (X-XIV ст.). Його майданчик (60x40 м) з напільного боку обмежений чотирма валами, а з протилежного боку – валом і ровом-ескарпом. На території городища є знахідки трипільської, західноподільської скіфської та давньоруської (X-XIV ст.) культур. За 300 м від городища проходить ще один дугоподібний вал. У підніжжі городища, на першій надлуговій терасі Дністра, в урочищі Зіньків та Левада – поселення слов'янської (VIII-IX ст.) та давньоруської (X-XIV ст.) культур. На березі Дністра – городище XII-XIII ст., що ідентифікується з давньоруським літописним м. Плав (зникло після монгольського нашествия).

✓ с. Рухотин, Хотинський район. Згадується з XVIII ст., хоча за археологічними даними існує протягом останнього тисячоліття. В центрі села чудом збереглася друга за віком кам'яна церква (1459 р.) на терені Буковини – храм Різдва Богородиці зі синхронною дзвіницею. Кілька разів її

реставрували, останній раз у 1901 р., про що свідчить надпис на тильній стороні іконостасу; в 1989 р. проведений капітальний ремонт споруди (замінено гонтове покриття на металеве). Церква є зразком древньої кам'яної архітектури Буковини. На східній околиці с. Рухотин дорога на с. Поляна перетинає кільце потужного оборонного валу городища – схованки західноподільської скіфської культури VII–III ст. до Р.Х. З Рухотином пов'язують існування старовинного міста Гієукати, вказаного у книзі візантійського імператора Костянтина Багрянородного «Про народи». В околицях багато печер і цінних геоморфологічних природних об'єктів. У сусідньому с. Гринячка – декілька поселень V–IX ст.

✓ с. Рашків, Хотинський район. Згадується в 1453 р., проте існує з IX–X ст. На північно-східній околиці на першій терасі Дністра – давньослов'янське поселення V–IX–XIII ст. з рештками залізоплавильної печі. У навколишніх лісах – декілька цікавих печер.

✓ с. Гордівці, Хотинський район. Згадуються з XVII ст. На західній околиці села на березі Дністра – давньоруське селище XII–XIII ст., а також добре збережений «Траянів» вал довжиною 4 км. Біля Дністра виявлені рештки двох сіл V–IX ст.

✓ с. Пригородок, Хотинський район. На схилі плато, до обриву правого берега Дністра, в околицях села – пізньопалеолітичні знахідки. За 2 км на південь від села, на мису, в урочищі Циганка – пізньопалеолітична стоянка. На схід від села, на високому мису, утвореному р. Варниця – городище, відгороджене від поля трьома земляними валами. На його території є знахідки пізньотрипільської та давньоруської (XII–XIII ст.) культур. В підніжжі цього мису, на лівому березі р. Варниця – поселення слов'янської (IX–X ст.) культури. В центрі села, на першій надлуговій терасі Дністра, в урочищі Цвинтар – поселення слов'янської (VIII–IX ст.) культури. У східній та південно-західній частинах села на першій надлуговій терасі Дністра на

території господарського двору колишнього колгоспу – поселення XII-XIII ст.

✓ м. Хотин. Одне з найдавніших міст Буковини і України. Перша писемна згадка датована 1001 р. На мису в центрі своєрідного амфітеатру схилів Дністра знаходиться Державний історико-архітектурний заповідник – історико-архітектурний пам'ятник XI–XVIII ст. – найпотужніша фортеця-замок Східної Європи, місце основних військових подій Хотинської війни (1621 р.) між об'єднаним польсько-українським (гетьмани К. Ходкевич і П. Сагайдачний) та турецько-татарським (султан Осман II) військами. Включена до списку 7 найцінніших історико-архітектурних пам'яток України. Від східної частини міста на південь протягнувся оборонний «Траянів» вал (II–III ст.). Тут народилися відомі українські науковці – географ С. Белозоров та хімік О. Лопушанська, довгий час працював письменник-етнограф й історик О. Афанасьєв-Чужбинський. Центр Хотинського повстання (1919 р.) проти румунських загарбників. В межах міста і по околицях – численні археологічні й історичні пам'ятки, в т.ч. гетьману П. Сагайдачному, учасникам Хотинського повстання.

✓ с. Анадоли, Хотинський район. По західній частині протягнулись рештки земляного укріплення - «Траянового» валу (II – III ст.). На унікальному за геоморфологічними властивостями та візуальними характеристиками «Дарабанському мисі» - городище декількох культур (від трипільля до давньослов'янського). Необхідне включення цього об'єкту до складу НПП «Хотинський» для посилення його охорони і захисту від несанкціонованого видобування вапняку й пісків у підніжжі.

✓ с. Ленківці, Кельменецький район. Відоме численними археологічними знахідками та пам'ятками різних часів, починаючи від раннього палеоліту. На горі Баба – одному з товтрових останців над Дністром – збереглися рештки давньоруського городища XII – XIII ст., з яким пов'язані цікаві легенди про підземні ходи.

✓ с. Грушівці, Кельменецький район. Оборонні («Траянові») вали племен черняхівської культури (II- III ст.). На околиці сусіднього с. Нагоряни – цінна геологічна пам'ятка природи – «Шишкові горби» - фрагмент Товтрового пасма з неперевершеним краєвидом скель і каньйону р. Дністер.

✓ с. Бабин, Кельменецький район. Засноване у XV ст. На його території та в околицях відомо понад 10 лише одних палеолітичних стоянок, деякі з них є багатошаровими і у археологічній науці вважаються опорними. Багато й давніх поселень різних часів.

✓ с. Комарі, Кельменецький район. Розташоване на високому плато над Дністром і відрізняється чудовими краєвидами скельних урвищ над залісеними схилами. На території села – добре збережені рештки мегалітичного (кам'яного) культового комплексу орієнтовно бронзової доби (III-II тис. до н.е.), а також укріпленого поселення пізньоримського провінційного типу. На південній околиці села виявлені рештки найдавнішої в Україні слов'янської скляної майстерні (II- III ст.). В процесі проведення розкопок вона була повністю знищена. У вапнякових скелях увагу привертають елементи сакрального мистецтва (з розкиданими по схилу фрагментами кам'яних ідолів, а також лабіринти підземних штолень).

✓ с. Братанівка, Сокирянський район. Відоме рештками найдавнішого і довготривалого (протягом тисячоліття) земляного укріплення – Молодівського городища трипільського часу (IV-III тис. р. до н.е.). Поблизу на місці стоянки (культура оріньяк, 40 тис. років тому) були знайдені рештки найдавнішої в Україні людської оселі з кісток мамонта середнього палеоліту.

✓ с. Галиця, Сокирянський район. Відоме середньовічним печерним монастирем XIII-XX ст., а за деякими версіями і з VI ст., для чого природні печери та гроти у органогенних та хемогенних оолітових вапняках були розширені і пристосовані для культових цілей та келії. Нині діючий чоловічий Святомиколаївський монастир відновлений, ведуться роботи по його подальшій розбудові. Розміщений безпосередньо на території НПП. З

території монастиря відкриваються неперевершені краєвиди на заліснену долину та Дністровське водосховище. Поблизу на плато винайдені археологічні рештки літописного давньоруського міста Кюютин або ж Кучелмін.

✓ с. Ломачинці, Сокирянський район. В околицях села знайдене і ідентифіковане найдавніше слов'янське укріплення VII – XIII ст..

✓ м. Новодністровськ. Нове місто (з 1972 р.) поблизу греблі Дністровської гідроелектростанції, яка сама по собі є цікавим об'єктом екскурсії.

✓ с. Василівка, Сокирянський район. Вперше згадується у 1447 році, хоча на його території виявлені численні археологічні рештки попередніх поселень. Розміщене у днищі долини Дністра і мальовничо оторочене стрімкими схилами з величезними сповзаючими брилами вапняків на схилах. У південній околиці села на високому мису споруджується котлован унікальної Дністровської гідроакумуючої електростанції, а у підніжжя – самі споруди ГАЕС [22, 25].

Придністров'я є дуже популярний край туризму, рекреації та оздоровлення, який має велику рекреаційну ємність і можливість тривалого відпочинку.

2.5 Екологічні проблеми регіону в контексті оптимізації природокористування

Основними галузями місцевої економіки є ведення лісового господарства державними установами, сільськогосподарське виробництво (рільництво, садівництво, присадибне тваринництво) на розпайованих та приватизованих землях, приватний бізнес (переважно у сфері торгівлі, громадського харчування, народних промислів), маломасштабний видобуток поширених корисних копалин й інше.

Промисловий вилов риби на Дністровському водосховищі було заборонено після створення НПП «Хотинський», що правда лише з чернівецької сторони. На хмельницькій стороні Дністра він продовжується і понині.

Дністер, частина водозбірної площі якого припадає на Чернівецьку область, є другою за величиною рікою України й відіграє значну роль у водопостачанні. Тому охорона Придністровських ландшафтів має дуже важливе, не тільки природоохоронне, але й соціальне та економічне значення.

На території, прилеглій до НПП, налічується кілька сотень підприємств, які використовують водні ресурси для власних виробничих та господарсько-питних потреб. Нестача якісної питної води відмічена в населених пунктах Хотинського району: с. Гордівці, Пригородок, Атаки, Анадоли, Блищадь та м. Хотин. Допускаються порушення вимог господарювання в прибережних захисних смугах водних об'єктів – розорювання до урізу води, випас худоби, засмічення побутовими відходами та ін. Ряд підприємств не мають ефективних очисних споруд. Стічні води без належної очистки попадають в природні водні об'єкти, що приводить до постійного забруднення і негативно впливає на довкілля [25].

Зі створенням греблі Дністровського водосховища (рис. 2.3) на місці річища та низьких терас сформувались принципово нові аквальні геокомплекси, які слід відносити до суто антропогенних, що існують і функціонують виключно завдяки підтриманню відповідного рівневого режиму у водоймі. Вони є достатньо динамічними, оскільки зазнають відносно швидких примусово еволюційних змін, пов'язаних з замуленням ложа у верхній частині водоймища, поступовим обмілінням, інтенсивною «переробкою» берегів хвильовою та льодовою абразією.

Рис. 2.3 - Гребля Дністровського водосховища з боку нижнього б'єфу

Відмічається інтенсивне замулювання Дністровського водосховища між селами Рашків та Анадоли (5-11 метрів з моменту експлуатації водосховища), що призвело до втрати рекреаційної цінності. За підсумками багаторічних досліджень, у Хотинському районі середній змив ґрунтів з ріллі становить у рік 38,2т/га. У Кельменецькому та Сокирянському районах, що безпосередньо омиваються водосховищем, за явно заниженими оцінками щорічно внаслідок ерозії втрачається не менше 2 млн т ґрунтів. Усього з верхньої частини Дністра у водосховище, за розрахунками спеціалістів, щорічно надходить не менше 50 млн т, або близько 30 млн м³ твердих речовин. Саме тому перше на Дністрі Дубосарське водосховище (Молдова) всупереч проєктованих розрахунків було замулене всього за 25 років і нині функціонує у транзитному режимі. Орієнтуючись на ці показники, повне замулення мертвого об'єму Дністровського водосховища слід очікувати

протягом 60-80 років замість проєктованих при будівництві ГЕС 250-300 років [31].

До інших, не менш важливих екологічних проблем водосховища слід віднести сезонні санітарні попуски води в нижній б'єф, як наслідок велика амплітуда коливань рівня води у водосховищі у нерестовий період призводить до масової загибелі ікри.

Всі ділянки парку в різній мірі інтенсивності зазнають вплив суміжних угідь активного природокористування. Поблизу поселень по периферії часто зустрічаються несанкціоновані сміттєзвалища, сміття з яких змивається вниз по схилах, забруднюючи територію. Непоодинокі факти самовільних браконьєрських рубок дерев, випасання худоби по краях лісових ділянок та в заплаві р. Дністер з характерними наслідками перевипасу.

Сільськогосподарська діяльність є одним з видів антропогенного впливу на довкілля. В межах НПП землі сільськогосподарського призначення, зокрема рілля, відсутні, а тому перспективи негативного впливу сільського господарства на його території мінімальні. Ризики негативного впливу залишаються лише за рахунок надходження органічних стоків у природні водойми з прилеглих територій до НПП. Одним з видів сільськогосподарського впливу у межах паркової території є випас овець та великої рогатої худоби. Наслідком перевипасу є зміна рослинного покриву. З усіх видів впливу, які необхідно максимально мінімізувати – це напування худоби з природних водойм території НПП та її випас.

Значну роль у деградації природного рослинного покриву, в тому числі й лісів, відіграє рекреаційна діяльність людини – вито́птування.

В регіоні ведуться роботи по видобутку твердих корисних копалин. Мають місце факти несанкціонованого видобутку, здійснюється порушення розробки кар'єрів, розбазарювання корисних копалин, неефективне їх використання та незадовільна охорона.

Охорона повітряного басейного регіону серйозної тривоги не викликає. Найбільш потужні по викидах підприємства тут вже не працюють.

Ситуація вимагає значної активізації роботи по боротьбі з браконьерством як у лісах, та і на річках. За останнє десятиліття пологів'я дикої фауни в мисливських угіддях та іхтіофауни Дністровського водосховища значно знизилася. Не зважаючи на те, що даним питання в районах присвячено чимало заходів, ефективність їх залишається низькою.

Ці всі проблеми є об'єктом природоохоронної діяльності НПП «Хотинський» і становлять певний спектр конкретних організаційно-оперативних завдань.

Зважаючи на соціально-економічну ситуацію, в даному аграрному районі доцільно розвивати рекреацію та туризм, особливо в прибережній охоронній зоні р.Дністер. Для регіону характерний досить високий рівень безробіття, зовнішньої міграції в пошуках працевлаштування та захворюваності населення. Незважаючи на високу ступінь розораності та освоєння земель населення отримує одну із найнижчих заробітних плат в області, для регіону характерні найнижчі в області показники обсягів експорту-імпорту послуг, оптового товарообороту. В той же час досить високі показники розвитку ресторанного господарства [25].

Саме тому сільський зелений туризм та розвиток індустрії відпочинку і рекреації на території національного парку дозволить не тільки створити нові робочі місця, але й значно підвищити рівень забезпеченості місцевого населення. Розвиток туризму й рекреації сприятиме також відродженню народних ремесл регіону. Гончарство, ткацтво мають всі можливості для розвитку з врахуванням наявних мінеральних ресурсів, а також добре розвинутим сектором скотарства в Кельменецькому районі. Саме в даному районі в наявності найбільше поголів'я овець та кіз, що слугуватиме для розвитку національної кухні та килимарства.

Отож, підґрунтям створення національного природного парку «Хотинський» стала існуюча мережа природно-заповідних об'єктів, їх ізольованість та компактність розташування, високий ступінь збереження природних комплексів, особливо лісових, наявність великої кількості видів рослин і тварин, занесених до Червоної книги України та списку МСОП, різноманітність ландшафтів, особливостей природно-кліматичного, рекреаційного, оздоровчого, соціально-економічного та історико-культурного потенціалу, здійснення культурно-освітнього виховання населення, проведення наукових досліджень, забезпечення комплексного розвитку регіону за умови збереження екологічної рівноваги та збереження реліктового біорізноманіття Придністров'я.

3 СУЧАСНИЙ СТАН ДІЯЛЬНОСТІ ТА ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ НПП «ХОТИНСЬКИЙ»

3.1 Особливості режиму території парку та його охорона

Національний природний парк «Хотинський» є багатофункціональною установою, що поєднує природоохоронну та соціальну (рекреаційну) діяльність. Тому планування території парку має важливе значення. Необхідна чітка диференціація функцій національного парку в просторі, тобто потрібно виокремити ділянки з заповідним режимом та ділянки з рекреаційним і традиційним невиснажливим господарським природокористуванням. Для цього проводиться функціональне зонування території.

Функціональне зонування НПП – це поділ його території на певні ділянки з різними режимами охорони та використання природних ресурсів, який здійснено з метою ефективної реалізації основних завдань установи.

Відповідно до ст. 21 Закону України «Про природно-заповідний фонд України», на території НПП «Хотинський» з урахуванням природоохоронної, наукової, оздоровчої, рекреаційної, історико-культурної та інших цінностей окремих його частин, встановлюється диференційований режим щодо їх охорони, відтворення та використання згідно з функціональним зонуванням.

Впродовж 2012 – 2013 років приватним акціонерним товариством «Науково-виробничий комплекс «Курс» виконані і здані НПП роботи по темі: «Розроблення проекту організації території національного природного парку «Хотинський», охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів та об'єктів» (далі – Проект).

Проект є основним документом з планування та розвитку території парку. Ним обґрунтовані заходи по організації території, охороні, відтворенню та рекреаційному використанню природних комплексів та об'єктів НПП «Хотинський».

В ході розробки Проекту на території парку виділено наступні зони: заповідна, регульованої рекреації, стаціонарної рекреації, господарська зона. (рис 3.1- 3.2) [22].

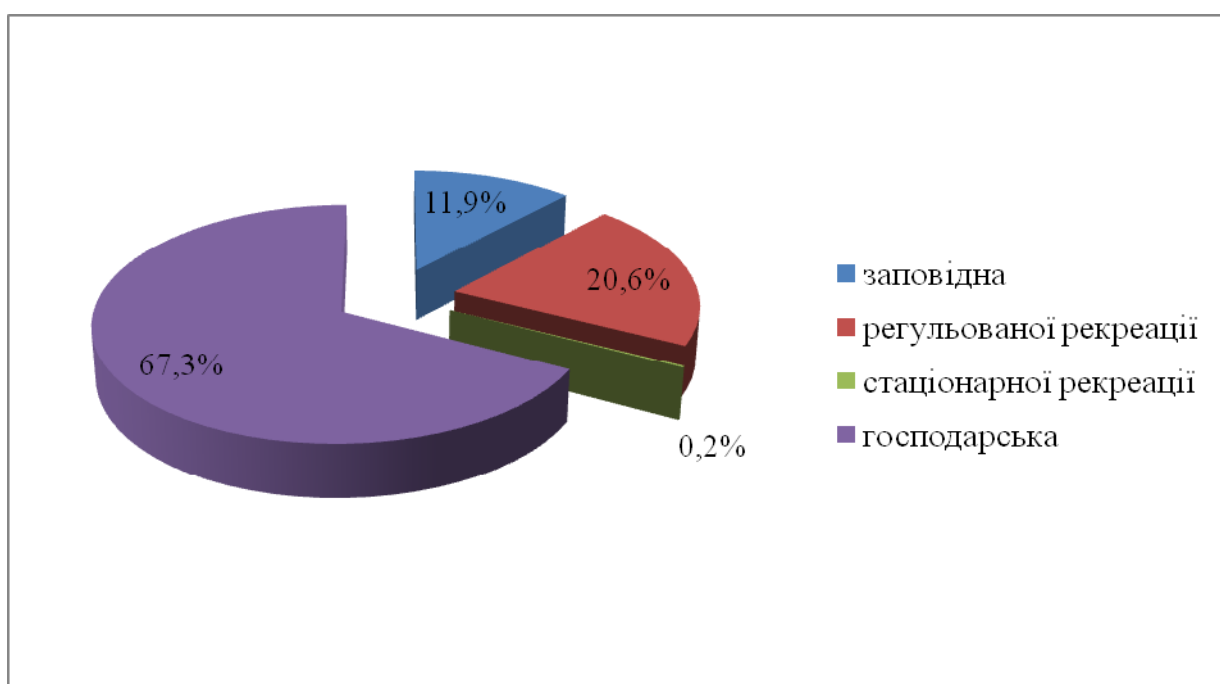
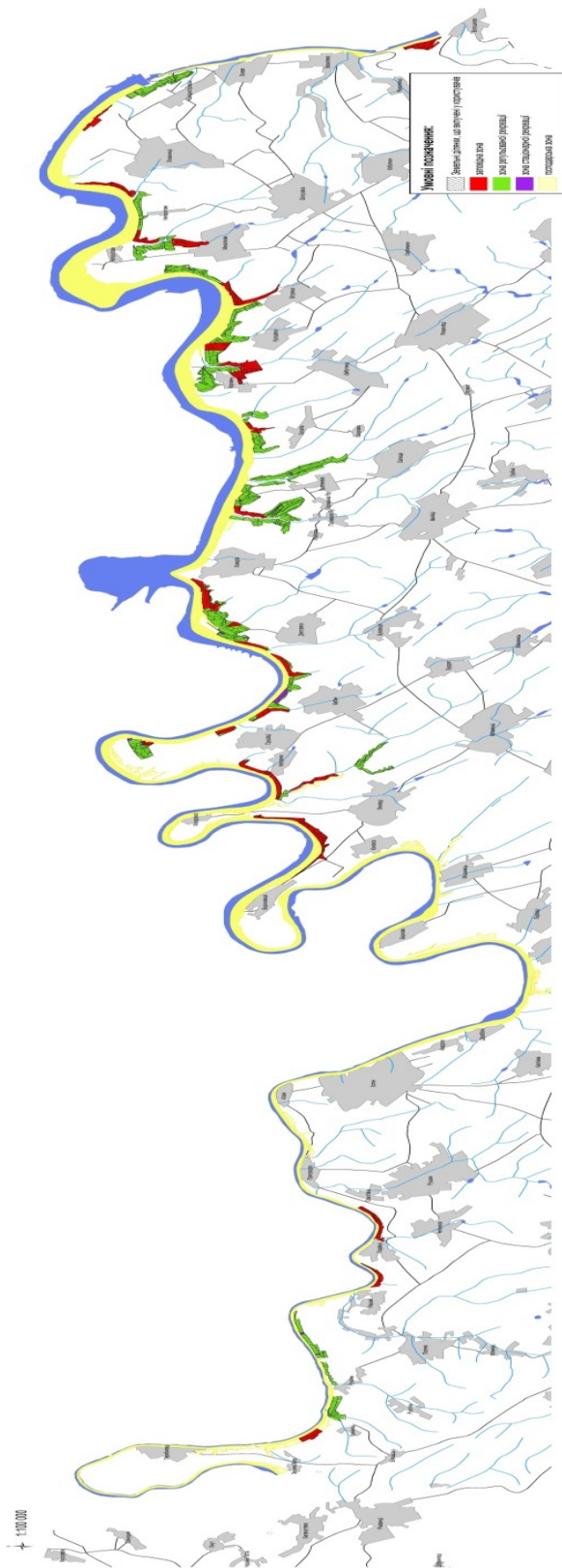

Рис. 3.1 – Функціональне зонування території НПП «Хотинський»

Для кожної зони встановлюється диференційований режим щодо їх охорони, відтворення та використання.

Заповідна зона НПП має такий самий режим, як і заповідники, і її призначення - охорона та відновлення найбільш цінних природних комплексів. Відвідання таких територій туристами - заборонено. Тут ведуться наукові дослідження, дозволяється здійснення протипожежних і санітарних заходів, здійснюються заходи зі збереження та відновлення видів рослин і тварин, які зникають.

Картошма функціонального зонування території НПП «Хотинський»

Зона регульованої рекреації, призначена для короткострокового відпочинку та оздоровлення населення. Тут прокладаються екологічні стежки та туристичні маршрути, створюються місця огляду особливо мальовничих і пам'ятних територій, місця здійснення любительського і спортивного рибальства. В зоні заборонено проведення рубок головного користування й прохідні рубки, організація масових спортивних чи туристичних заходів, проведення іншої діяльності, що негативно впливає на стан природного комплексу.

У зоні стаціонарної рекреації можуть розміщуватись готелі, мотелі, кемпінги, об'єкти обслуговування відвідувачів парку. Діяльність, що не пов'язана із цільовим призначенням зони — заборонена.

Рис. 3.2 – Схема функціонального зонування НПП «Хотинський»

Господарська зона призначена для ведення традиційного сільського, лісового, рибного господарства тощо. Тут заборонено мисливство.

Площі та межі функціональних зон НПП наведені в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1 – Розподіл площі НПП за функціональними зонами, га [22]

Назви структурних підрозділів НПП, землекористувачів і землевласників	Разом, га	Заповідна		Регульова- ної рекреації		Стаціонар- ної рекреації		Господарська	
		га	%	га	%	га	%	га	%
Землі, які безпосередньо підпорядковані адміністрації НПП									
ДП «Хотинський лісгосп»	277,7	116,5	1,2	153,3	1,6	3,9	0,04	4,0	0,04
ДП «Сокирянський лісгосп»	2832,2	1006,4	10,7	1793,5	19,0	19,0	0,20	13,3	0,14
Разом земель у постійному користуванні	3109,9	1122,9	11,9	1946,8	20,6	22,9	0,2	17,3	0,2
Землі, які входять в НПП без вилучення їх у землекористувачів, землевласників									
ДП «Хотинське державне спеціалізоване лісництво АПК»	214,7							214,7	2,3
ДП «Кельменецьке спеціалізоване лісництво АПК»	459,5							459,5	4,9
Дністровсько-Прутське басейнове управління водних ресурсів	5662,0							5662,0	59,9
Разом земель інших користувачів	6336,2							6336,2	67,1

При визначенні функціональних зон враховувалися нормативні (вітчизняні та міжнародні) вимоги, що висуваються до розробки схем

функціонального зонування територій національних парків; наявність на території парку існуючих об'єктів природно-заповідного фонду; стан збереженості і цінності природних утворень; стан фізичної та господарської доступності території; близькість населених пунктів та інтенсивність відвідуваності ділянок; реальні можливості охорони території та цінних природних утворень.

Охорону, забезпечення режиму території парку «Хотинський» здійснює державна служба охорони (далі – СДО), яка складається з 27 працівників установи. СДО, згідно статті 61 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» має статус правоохоронного органу. Очолює СДО директор парку. За ним слідує головний природознавець, працівники відділу державної охорони, начальники трьох природоохоронних відділень з інспекторами. У своїй діяльності служба керується Конституцією України, Законами України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про природно-заповідний фонд» та рядом інших законодавчих документів з питань охорони природи. Повноваження працівників СДО парку регламентуються Положенням про службу державної охорони природно-заповідного фонду України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 14.07.2000 року № 1127 (із змінами внесеними, згідно з постановами Кабінету Міністрів України від 09.09.2009 р. № 956 і від 05.04.2012 р. № 283) [32, 33].

Працівники служби державної охорони проводять щоденні патрулювання у межах науково-дослідних природоохоронних відділень. У вихідні та святкові дні патрулювання відбувається згідно розроблених графіків чергувань, призначаються відповідальні чергові по НПП. Це робиться для швидкого реагування у випадку виявлення порушень природоохоронного законодавства, зокрема проявів браконьєрства, незаконної рубки чи підпалів.

Порушення вимог природоохоронного законодавства на території парку тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільну та/або кримінальну відповідальність. Юридичні та фізичні особи зобов'язані відшкодовувати шкоду, заподіяну внаслідок порушення режиму території Парку, а також природним комплексам у розмірі і порядку, що встановлюється законодавством. Розміри шкоди, заподіяної внаслідок порушення природоохоронного законодавства на території Парку, визначаються на основі кадастрової еколого-економічної оцінки територій та об'єктів Парку, що проводиться відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України», та спеціальних такс, які затверджуються Кабінетом Міністрів України. Державний контроль за додержанням режиму території парку здійснюється Державною екологічною інспекцією України.

3.2 Науково-дослідна робота. Літопис природи

Науково-дослідна робота на території Парку проводиться з метою вивчення природних процесів, забезпечення постійного спостереження за змінами екосистем, екологічного прогнозування, розробки наукових основ охорони, відтворення і використання природних ресурсів та особливо цінних об'єктів парку, відповідно до Положення про наукову та науково-технічну діяльність природних і біосферних заповідників та національних природних парків України, затвердженого наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 29.10.2015 р. № 414, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 18.11.2015 р. та інших вимог законодавства [34].

Основні напрями наукових досліджень на території Парку прописуються в план-заходів на затверджуються НТР парку. Науково-дослідна робота спрямована на проведення інвентаризації флори і фауни;

дослідження та аналіз динаміки зміни екосистем та клімату; створення наукових основ охорони, відтворення і використання біорізноманіття; розробка та надання наукових матеріалів з питань раціонального ведення господарської, природоохоронної, рекреаційної та еколого-освітньої діяльності парку.

Узагальнені результати наукових досліджень та спостережень за станом і змінами природних комплексів в парку викладаються на сторінках Літопису природи. Ведення Літопису у заповідниках та національних природних парках України передбачене Законом України «Про природно-заповідний фонд України» [5].

У Літопис природи подаються дані про календар природи, фізико-географічні умови, рослинний і тваринний світ, режими їх охорони, антропогенний вплив на природно-заповідну територію.

Літопис природи НПП «Хотинський» – серіальне видання, яке щороку поповнюється черговим томом на 500-600 сторінок. Починаючи з 2013 року, науковим відділом видано 4 томи Літопису. Кожний том Літопису природи затверджується директором парку. Оригінал зберігається в установі, а копія до 1 травня поточного року надсилається до Мінприроди.

Останній 4 том за 2015 рік складався з 12 розділів, а саме: «Загальні відомості про НПП», «Наукові полігони», «Абіотичне середовище», «Рослинний світ», «Тваринний світ», «Збереження рослин і тварин, природних середовищ, що занесені в чинні для України міжнародні переліки», «Календар природи», «Антропогенний вплив», «Аналіз результатів та перспективи наукових досліджень», «Участь у виконанні міжнародних конвенцій», «Особливості поточного року», «Робота науково-технічної ради» [23].

Аналізуючи сучасну систему моніторингу довкілля на території НПП слід відмітити, наступні напрямки робіт:

1. Метеорологічні спостереження. Дані роботи виконуються як підрозділ «Літопису природи». Суб'єктами даного моніторингу є служба охорони ПЗФ НПП. Рівень проведення робіт є незадовільним та потребує оснащення спеціальних метеорологічних майданчиків.

2. Ботанічний моніторинг. Здійснюються фенологічні спостереження, інвентаризація флори судинних рослин; проводяться дослідження змін рослинності, оцінка стану збереження рідкісних та зникаючих видів рослин, що занесені до Червоної книги України, у міжнародні та територіальні (адміністративні) «червоні» списки. Суб'єктом даного моніторингу є науковий відділ парку. Рівень проведення є задовільним.

3. Зоологічний моніторинг. Здійснюється лише за окремими компонентами, зокрема за птахами. Ця робота потребує розробки більш чітких рекомендацій для вдалих управлінських рішень на території НПП. Розвинений незадовільно.

Перспективи розвитку системи моніторингу довкілля розробляються на основі системи закладення постійних пробних площ, щорічної оцінки стану та ефективності сучасної системи моніторингу довкілля за основними типами моніторингу [22].

В 2012 році з метою дослідження мезофауни та збору матеріалу аранеофауни в околицях м. Хотин на лучних та лісових ділянках було закладено 11 пробних площадок. На них були відібрані проби мезофауни шляхом закладання пасток Барбера з подальшою фіксацією і ідентифікацією до ряду відловлених особин. Проби аранеофауни зібрані шляхом відбору герпетобіонтних павуків з пасток Барбера, косіння ентомологічним сачком (хортобіонти). У 2013 році на території НПП «Хотинський» закладені 2 ботанічні трансекти, одна з них на території Гриняцької стінки та одна у складі трансекти фонового моніторингу у Пригородоцькій стінці. Вони використовуються й понині. В 2015 році було закладено дві постійні дослідні

ділянки та зоологічний маршрут для орнітоспостережень, феноспостережень за іншими представниками тваринного світу та вивчення їх видового складу. В 2015 році було закладено 4 ботанічні маршрути. Отож, станом на 1 січня 2017 року в НПП закладено 13 дослідних ділянок, 4 ботанічні маршрути, 1 зоологічний маршрут, 2 трансекти.

На кожен дослідну постійну ділянку та маршрути складено паспорти, які містять відомості про призначення, розміри і розміщення, дату закладання, фото, методику спостережень та відповідального від НПП, характеристику природних умов, фактори негативного впливу на об'єкт дослідження тощо.

На основі поглибленого аналізу максимально можливої кількості літературних джерел (більше сотні), детального опрацювання музейних колекцій (майже 10 фондів зібрань) й узагальнення результатів польових досліджень складено найбільш повний список хребетних тварин для території, яка входить до складу НПП «Хотинський». Наприклад, раніше було відомо 54 види променеперих риб, а на даний час – 65, птахів – 160 і 182 відповідно, ссавців – 56 і 63 відповідно. Складено кадастр знахідок і схематичні карти поширення всіх тварин національного парку, занесених до ЧКУ. З'ясовано їх зоологічний статус, зокрема розподіл за категоріями охорони в основних «червоних» списках європейського та світового масштабу.

Впродовж 2015 року в межах НПП «Хотинський» виявлено 27 нових видів хребетних тварин, в тому числі: канальний сом плямистий, ящірка живородна, полоз ескулапів (вважався зниклим на території Чернівецької області), гадюка звичайна, чапля сіра (лише зимівля), лебідь-кликун (зимівля), бобер європейський (розширення ареалу), лось європейський (заходи мігруючих особин з північних територій) [23].

За даними Літопису природи за 2015 рік на території НПП нараховується 412 видів рослин та 725 представників тваринного світу.

Рослинний світ.

Флора національного природного парку «Хотинський» станом на кінець 2015 року налічує всього 412 видів. З них – 377 видів вищих судинних рослин, які належать до 253 родів, 79 родин, 6 класам та 3 відділам (табл. 3.2) [23]. З них до Червоної Книги України занесено 37 видів (табл. 3.3).

Таблиця 3.2 - Кількість видів флори НПП «Хотинський» [23]

Систематична група рослин	Кількість видів
<u>ВИЩІ РОСЛИНИ</u>	
<u>Судинні рослини</u>	
Покритонасінні (квіткові)	
Дводольні	293
Однодольні	75
Голонасінні	2
Папоротеподібні	7
Хвощеподібні та плауноподібні	-
<i>Разом судинних</i>	377
<u>Несудинні рослини</u>	
Мохоподібні	11
<i>Разом вищих рослин</i>	388
<u>НИЖЧІ РОСЛИНИ</u>	
Лишайники	не досліджувались
Водорості	не досліджувались
ГРИБИ	
Міксоміцети	1
Макроміцети	23
<i>Разом нижчих рослин та грибів</i>	24
<i>Усього вищих і нижчих рослин та грибів</i>	412

Таблиця 3.3 - Види з Червоної книги України, які зафіксовані на території НПП «Хотинський» станом на кінець 2015 року [23]

№з/п	Латинська назва	Українська назва	Природоохоронний статус
1	2	3	4
	Амарилісові (Amaryllidaceae)		
1	<i>Galanthus nivalis</i> L.	Підсніжник білосніжний	ЧКУ, МСОП – LR
	Бобові (Fabaceae)		
2	<i>Astragalus monspessulanus</i> L.	Астрагал монпельйський (н)	ЧКУ
3	<i>Chamaecytisus albus</i> (Hacq.) Rothm	Зиновать біла, Рокитни-чок білий	ЧКУ, ЄЧС, МСОП – VUr
4	<i>Lathyrus venetus</i> (Mill.) Wohlf.	Чина ряба, Чина венеціанська	ЧКУ, МСОП – VUr
	Жовтецеві (Ranunculaceae)		
5	<i>Adonis vernalis</i> L.	Горицвіт весняний	ЧКУ, МСОП – LR, CITES
6	<i>Aconitum besserianum</i> Andr. ex Trautv.	Аконіт бессера	ЧКУ, МСОП – VUr
7	<i>Pulsatilla grandis</i> Wender.	Сон великий	ЧКУ, МСОП – VUr, I Бернська конвенція, II Директива ЄС про 215 біотопи
8	<i>Pulsatilla patens</i> (L.) Mill. s. l. (<i>Anemone patens</i> L., <i>P. latifolia</i> Rupr.; incl. <i>P. kioviensis</i> Wissjul., <i>P. wolfgangiana</i> (Besser) Rupr.)	Сон розкритий, широко-листий (н)	ЧКУ, МСОП – VUr, I Бернська конвенція, II Директива ЄС про біотопи
9	<i>Pulsatilla pratensis</i> (L.) Mill. s.l.	Сон лучний (С. чорніючий, С. богемський)	ЧКУ, МСОП – VUr
10	<i>Thalictrum foetidum</i> L.	Рутвиця смердюча	ЧКУ, МСОП – VUr
	Жостерові (Rhamnaceae)		
11	<i>Rhamnus tinctoria</i> Waldst. & Kit.	Жостір фарбувальний	ЧКУ, МСОП – VUr

Продовження таблиці 3.3

1	2	3	4
	Зозулинцеві (Orchidaceae)		
12	<i>Cephalanthera damasonium</i> (Mill.) Druce	Булатка великоквіткова	ЧКУ, МСОП – VUr, CIETES
13	<i>Cephalanthera longifolia</i> (L.) Fritsch	Булатка довголиста	ЧКУ, МСОП – LR, CIETES
14	<i>Cephalanthera rubra</i> (L.) Rich.	Булатка червона	ЧКУ, МСОП – VUr, CIETES
15	<i>Epipactis helleborine</i> (L.) Grantz	Коручка чемерникоподібна (К. широколиста)	ЧКУ, МСОП – LR, CIETES
16	<i>Epipactis purpurata</i> Smith	Коручка пурпурова	ЧКУ, МСОП – VUr, CIETES
17	<i>Listera ovata</i> (L.) R.Br.	Зозулині сльози яйцеподібні	ЧКУ, МСОП – LR, CIETES
18	<i>Neottia nidus-avis</i> L. (Rich.)	Гніздівка звичайна	ЧКУ, МСОП – LR, CIETES
19	<i>Platanthera bifolia</i> (L.) Rich.	Любка дволиста	ЧКУ, МСОП – LR, CIETES
	Капустяні (Хрестоцвіті) Brassicaceae (Cruciferae)		
20	<i>Lunaria rediviva</i> L.	Місячниця оживаюча (лунарія оживаюча)	ЧКУ, МСОП – LR
21	<i>Schivereckia podolica</i> (Besser) Andr. ex DC.	Шиверекія подільська	ЧКУ, МСОП – VUr, ЄЧС, I Бернська конвенція
	Клокичкові (Staphyleaceae)		
22	<i>Staphylea pinnata</i> L.	Клокичка периста	ЧКУ, МСОП – LR
	Лілійні (Liliaceae)		
23	Лілійні (Liliaceae)	Рябчик гірський	ЧКУ, МСОП – VUr, I Бернська конвенція
24	<i>Lilium martagon</i> L.	Лілія лісова	ЧКУ, МСОП – L
	Льонові (Linaceae)		
25	<i>Linum basarabicum</i> (Săvul. & Rayss) Klokov ex Juz	Льон бесарабський	ЧКУ, МСОП – DD

Продовження таблиці 3.3

1	2	3	4
	Молочайні (Euphorbiaceae)		
26	<i>Euphorbia valdevillosocarpa</i> Arvatet Nyar. (<i>Tithmalus valdevillosocarpus</i> (Arvatet Nyar.) Chrtek&Krisa)	Молочай густоволохато-топлідий (н)	ЧКУ
27	<i>Euphorbia volhynica</i> Besser ex Racib. (<i>Tithymalus volhynicus</i> (Besser ex Racib.) Holub; <i>Euphorbia illirica</i> auct. Non Lam., <i>E. villosa</i> auct. Non Waldest. et Kit. Willd., p.p.))	Молочай волинський (н)	ЧКУ, МСОП – VUr
	Пасльонові (Solanaceae)		
28	<i>Scopolia carniolica</i> Jacq.	Скополія карніолійська (н)	ЧКУ, МСОП – VUr
	Півникові (Iridaceae)		
29	<i>Crocus heuffelianus</i> Herb.	Шафран гейфелів	ЧКУ, МСОП – LR
	Розові (Rosaceae)		
30	<i>Sorbus torminalis</i> (L.) Crantz (<i>Crataegus torminalis</i> L., <i>Pyrus torminalis</i> (L.) Ehrh.)	Берека (Горобина Берека) (н)	ЧКУ, МСОП – LR
31	<i>Spiraea polonica</i> Błocki (<i>Spiraea media</i> F. Schmidt subsp. <i>polonica</i> (Błocki) Pawł.)	Таволга польська	ЧКУ, МСОП – ENr
	Рутові (Rutaceae)		
32	<i>Dictamnus albus</i> L	Ясенець білий	ЧКУ, МСОП – VUr
	Тонконогові (Злакові) Poaceae (Gramineae)		
33	<i>Stipa capillata</i> L.	Ковила волосиста	ЧКУ, МСОП – LR
34	<i>Stipa pennata</i> L	Ковила пірчаста	ЧКУ, МСОП – ENr
35	<i>Stipa pulcherrima</i> C. Koch (<i>S. graefiana</i> Steven)	Ковила найкрасивіша	ЧКУ, МСОП – VUr

Продовження таблиці 3.3

1	2	3	4
	Цибулеві (Aliaceae)		
36	<i>Allium obliquum</i> L.	Цибуля коса	ЧКУ
37	<i>Allium ursinum</i> L.	Цибуля ведмежа (Черемша)	ЧКУ, МСОП – LR (Ic)

Регіон розміщення НПП «Хотинський» густо заселений, тому існують наступні загрози існуванню популяцій раритетних видів флори:

- руйнування оселищ видів під час проведення лісогосподарських заходів пов'язаних з вирубуванням лісів під час санітарних рубок, розчищенні просік, прокладанні доріг тощо;
- проникнення до складу природних угруповань інтродуцентів;
- припинення випасу та викошування у зв'язку із занепадом тваринницького господарства і заростання лучних, лучно-степових ділянок чагарниковою, а згодом і лісовою рослинністю.

Крім того існує низка потенційних загроз для раритетних видів флори, зумовлених особливостями поширення цих рослин у регіоні, чисельністю, щільністю та еколого-ценотичною приуроченістю їх популяцій. До їх числа належать:

- наявність однієї або декількох популяцій – будь-яка популяція видів може стати локально зниклою в результаті різних факторів: пожеж, хвороб, руйнування чи трансформації оселищ, і різних видів антропогенного впливу. Передусім це загрожує видам, які представлені на території НПП тільки однією або декількома популяціями;
- невеликі розміри популяцій – у малих популяцій більша ймовірність зникнути, ніж у великих, з причини їх більшої схильності до демографічних і природних змін і втрати генетичного різноманіття;

- низька щільність популяцій – види з загальною низькою щільністю популяцій у випадку, якщо цілісність їх оселища була порушена діяльністю людини чи іншими факторами, в кожному фрагменті будуть представлені низькою чисельністю. Розмір популяції всередині кожного фрагмента може виявитися занадто маленьким для того, щоб вид міг вціліти;

- утилітарність видів – надмірна експлуатація може швидко скоротити розмір популяції видів, що представляють економічну цінність для людини (*Allium ursinum* L., *Galanthus nivalis* L.).

Аналіз адвентивних видів флори НПП «Хотинський» та прилеглих до парку ділянок здійснено на основі праці Протопопової В.В. «Синантропная флора Украины и пути ее развития» (1991). Згідно цієї праці з'ясовано час занесення, походження та ступінь натуралізації адвентивних видів флори парку та прилеглих ділянок, з уточненням ступеня натуралізації деяких з них відповідно до їх поведінки на досліджуваній території. Аналіз показав, що на території парку та на прилеглих до нього ділянках зростає 143 адвентивних видів рослин. За часом занесення із 143 видів переважають археофіти – 78 видів, тобто види занесені в Україну до XV століття. Решта (65 видів) – кенофіти. За ступенем натуралізації серед 143 адвентивних видів досліджуваної флори найбільше епекофітів (види стійко поширені у антропогенних екосистемах) – 113 видів, майже однакова кількість агріофітів 12 видів та ергазіофітів – 13 видів, найменше ефемерофітів та геміагріофітів (напівнатуралізовані) – 3 та 2 види відповідно [23].

За походженням переважають види з Давньосередземноморської групи ареалів, а саме із Середземноморським походженням – 33 види, Середземноморсько-Ірано-Туранським походженням – 22 види, Ірано-Туранським походженням – 15 видів. Велику кількість нараховує група Північно-Американського походження – 20 видів, також багато азійських видів – Азійське походження мають 6 видів, Східно-Азійське – 5 видів та

декілька видів з інших частин Азії. Різні частини Європи «подарували» нам ще 10 видів.

Антропогенне походження мають 3 види, ще 7 видів мають невідоме походження, інша ареали представлені поодинокими видами.

Найбільш небезпечними є агріофіти, тобто ті види, що повністю натуралізувались у напівприродних та природних екосистемах, оскільки ці види можуть витіснити із екосистем аборигенні (тобто природні, місцеві) види. В такому випадку ці види стають інвазійними і навіть видами-трансформерами.

У 2010 р. виходить друком публікація В.В.Протопопової зі співавторами (Протопопова та ін., 2010), що містить перелік видів інвазійних рослин Буковинського Прикарпаття (Прут-Сіретське межиріччя) – 29 видів, з-поміж яких детальну увагу було приділено видам-трансформерам. З 29 видів інвазійних рослин Буковинського Прикарпаття на досліджуваній території виявлено 19 [23].

Інвазійними для території НППХ та прилеглих до парку ділянок слід вважати 14 адвентивних видів: клен ясенolistий, амброзія полинолиста, грицики звичайні, кардарія крупковидна, цикорій дикий або петрові батоги, злинка канадська, плоскуха звичайна або півняче просо, незбутниця дрібноквіткова, глуха кропива біла, тонкопромінник одорічний, робінія звичайна або біла акація, золотушник канадський, вербена лікарська, нетреба ельбінська .

Найнебезпечнішими з них щодо ступеню інвазійності є наступні: череда листяна, кониза канадська, чорнощир нетреболистий, галінсога дрібноцвіта, галінсога кропиволиста, щавель тупolistий та тонколучники.

Крім того, на прилеглих до меж НПП «Хотинський» територіях таких інвазійно активних видів як горіх маньчжурський та дуб червоний. Це лісові культури Кельменецького лісництва, що межують з кварталами 14 та 15 НПП «Хотинський». Певну небезпеку становлять спонтанні зарості гречки

японської, дівочого винограду садового та дівочого винограду п'ятилисткового у декількох населених пунктах неподалік від меж НПП «Хотинський».

Тваринний світ.

Долина Середнього Дністра є унікальною природною територією, яка має велике біогеографічне, екологічне, природоохоронне й рекреаційне значення.

Створений тут НПП «Хотинський» відіграє надзвичайно важливу роль у функціонуванні екологічної мережі, насамперед у транскордонному аспекті. Тому дослідження тваринного світу цього регіону є своєчасним і актуальним завданням сьогодення.

З точки зору зоогеографічного районування України (Національний атлас..., 2007) НПП «Хотинський» знаходиться [23]:

- область Палеоарктична;
- підобласть Бореальна Європейсько-Сибірська;
- округ Східноєвропейський;
- район Мішаного, листяного лісу та лісостепу;
- ділянка Східноєвропейського листяного лісу та лісостепу;
- підділянка Дністровсько-Дніпровська (Правобережна).

Фауна території НППХ має такий склад: птахи – 182, риби – 44, ссавці – 63, земноводні – 11, плазуни – 9, безхребетні – 416 [23].

В якості об'єктів моніторингу обрано 15 видів наземних хребетних тварин. Це достатньо типові представники фауни національного парку. Серед них: земноводні – 3 види, птахи – 4 і ссавці – 8. А саме: ропуха сіра, жаба трав'яна, жаба озерна, квак, чапля сіра, пісочник малий, крячок річковий, заєць сірий, вивірка лісова, лис рудий, ласиця, куниця лісова, борсук європейський, кабан, сарна європейська.

В якості об'єктів моніторингу обрано 20 видів наземних хребетних тварин, занесених до Червоної книги України (2009). Серед них: земноводні – 1 вид, плазуни – 3, птахи і ссавці – по 8, в тому числі: ящірка прудка, ящірка зелена, мідянка звичайна, полоз ескулапів, лелека чорний, шуліка чорний, орел-карлик, підорлик малий, голуб-синяк, пугач, дятел зелений, сорокопуд сірий, ховрах європейський, мишівка лісова, сліпак білозубий, хом'як звичайний, кіт лісовий, горностай, тхір темний, видра річкова.

На території НПП «Хотинський» і на прилеглих ділянках виявлено 94 види тварин (з 79 родів, 51 родини, 28 рядів і 7 класів), занесених до Червоної книги України. Зниклими в межах парку є 18 (19,2 %) видів. «Червонокнижні» тварини заповідного об'єкта належать до шести категорій охорони (табл. 3.4): зниклі (зникли у природі, але збереглися у спеціально створених умовах) – 2 (2,1 %) види; зникаючі (знаходяться під загрозою зникнення і збереження є малоімовірним, якщо продовжиться згубна дія факторів, що впливають на стан популяцій) – 16 (17,0 %) видів; вразливі (в найближчому майбутньому можуть бути віднесені до категорії «зникаючі», якщо продовжиться дія факторів, що негативно впливають на стан популяцій) – 41 (43,6 %) вид; рідкісні (мають невеликі популяції й у даний час не належать до категорій «зникаючі» чи «вразливі», хоча їм і загрожує небезпека) – 24 (25,5 %) види; неоцінені (можуть належати до категорій «зникаючі», «вразливі» чи «рідкісні», але ще не віднесені до них) – 7 (7,5 %) видів; недостатньо відомі (їх не можна віднести до жодної з наявних категорій через відсутність необхідної повної і достовірної інформації) – 4 (4,3 %) види (табл. 3.4).

Загалом у НПП «Хотинський» встановлено перебування 94 видів тварин, занесених до Червоної книги України. За класами розподіл «червонокнижної» фауни наступний: Комахи – 25 видів, Міноги – 1, Променепері риби – 16, Земноводні – 1, Плазуни – 2, Птахи – 28 і Ссавці – 21.

Тварини з Червоної книги належать до шести категорій охорони. Найбільше налічується вразливих, рідкісних і зникаючих видів.

Таблиця 3.4 - Категорії охорони видів тварин НПП «Хотинський», занесених до Червоної книги України [23]

Клас	Кількість видів								
	загальна	ЧКУ		Зн	Зк	Вр	Рд	Но	Нв
		абс.	%						
Безхребетні									
Комахи (Insecta)	800	25	3,1	-	-	17	6	1	1
Хребетні									
Міноги (Petromyzontida)	1	1	100	-	1	-	-	-	-
Променепері риби (Actinopterygii)	61	16	26,2	1	5	8	2	-	-
Земноводні (Amphibia)	11	1	9,1	-	1	-	-	-	-
Плазуни (Reptilia)	8	2	25,0	-	-	2	-	-	-
Птахи (Aves)	160	28	17,5	-	7	7	14	-	-
Ссавці (Mammalia)	56	21	37,5	1	2	7	2	6	3
Всього	297	69	23,2	2	16	24	18	6	3
У цілому	1097	94	8,6	2	16	41	24	7	4

Примітка. Категорії охорони: Зн – зниклий вид, Зк – зникаючий, Вр – вразливий, Рд – рідкісний, Но – неоцінений, Нв – недостатньо відомий.

Далі ми зупинимося на особливостях охорони «червонокнижної» фауни в НПП «Хотинський». Відомо, що особливістю будь-якого видового складу тварин є те, що він знаходиться в неперервній динаміці, включаючи кормові чи репродуктивні переміщення, сезонні міграції, пульсації меж ареалів, інвазії тощо. Все це триває у просторі та часі й закономірно веде до історичних змін фауни, чому сприяє і деградація ландшафтів. Звісно, зміни видового складу продовжуються і в наш час, проте особливістю сучасних змін є надпотужний антропогенний чинник. Статус охорони тварин НПП «Хотинський», занесених до третього видання Червоної книги України, представлено в таблиці 3.5.

Усього до Європейського червоного списку занесено 16 (17,0 %) видів, до Червоного списку Міжнародного Союзу охорони природи – 21 (22,3 %), у відповідні додатки до Бернської конвенції – 65 (69,2 %), до Боннської – 35

(37,2 %), до Вашингтонської – 23 (24,5 %) і до Оселищної директиви – 59 (62,8 %).

Таблиця 3.5 - Созологічний статус «червонокнижних» видів тварин НПП «Хотинський» [23]

Клас	Основні «червоні» списки*					
	ЄЧС	МСОП	БеК	БоК	КТВ	НД
Комахи	1	3	5	-	-	5
Міноги (Petrromyzontida)	-	-	1	-	-	1
Променепері риби (Actinopterygii)	6	6	9	5	5	10
Земноводні (Amphibia)	-	-	1	-	-	1
Плазуни (Reptilia)	-	-	2	-	-	2
Птахи (Aves)	4	7	28	22	16	24
Ссавці (Mammalia)	5	5	19	8	2	16
Всього	16	21	65	35	23	59

ЄЧС – Європейський червоний список, МСОП – Червоний список Міжнародного союзу охорони природи, БеК – Бернська, БоК – Боннська і КТВ – Вашингтонська конвенції, НД (BD) – Оселищна директива Євросоюзу (Директива з охорони птахів).

Негативний вплив, наприклад, на «червонокнижних» ссавців національного парку справляє використання отрутохімікатів, пожежі (випалювання трави навесні), а також повені, осушування заболочених ділянок, рубки лісу і землеробство.

Дуже небажаним компонентом природних екосистем є бродячі та здичавілі свійські собаки і кішки. Наприклад, унаслідок парування останніх з «червонокнижним» лісовим котом, з'являються гібридні особини, що руйнує генетичний фонд і формує популяції, вплив яких на інші компоненти природних екосистем важко передбачити. Здичавілі свійські кішки здатні суттєво скоротити чисельність дрібних і середнього розміру раритетних ссавців (ховрах європейський, мишівка лісова, сліпак білозубий, хом'як звичайний). Також страждають від них птахи, які гніздяться на землі та невисоко на кущах і деревах. Для більшості видів «червонокнижних» ссавців значну небезпеку становить традиційне ведення лісового господарства. Під

час різноманітних рубок лісу (від рубок догляду до санітарних) знищують, наприклад, старі дуплисті дерева, що є важливими місцями мешкання і розмноження насамперед дендрофільних кажанів, а також лісової мишівки, лісового kota й деяких інших видів. Рубки лісу погіршують захисні умови насаджень загалом і таким чином зменшують ємність угідь.

Значну небезпеку для «червонокнижних» ссавців становить полювання за допомогою вогнепальної зброї. Відомо, що лише на мишоподібних гризунів, землерийок і кажанів не полюють мисливці. Всі ж інші звірі, за найменшої нагоди, є об'єктами здобування, не зважаючи на передбачену чинним законодавством заборону полювання на більшість із них (Закон України Про тваринний світ, 2001 р.)

З метою зменшення впливу негативних чинників доцільно запланувати та впровадити низку заходів, що будуть сприяти збереженню різноманіття «червонокнижної» фауни в НПП «Хотинський».

Із позитивних заходів є будівництво дамб, які з часом заростають природною рослинністю і стають важливими місцями мешкання для багатьох видів ссавців. Подібне спостерігається при ритті каналів, а також ставків, оскільки вийнятий ґрунт утворює поруч земляні вали, що слугують захистом під час повеней.

Унаслідок виконання відповідних заходів охорони стабілізується якісне й кількісне різноманіття «червонокнижних» тварин та відтворювальна здатність їх популяцій.

Таким чином, НПП «Хотинський» має надзвичайно важливе значення для охорони якісного й кількісного різноманіття фауни, у першу чергу раритетних видів. Наприклад, тут зосереджені основні частки популяцій деяких тварин, поширених лише в рівнинній частині Чернівецької області. Надалі необхідно проводити подальший моніторинг фауни національного парку (особливу увагу доцільно звернути на локально поширені й вузькоареальні види) та значно активізувати вивчення динаміки кількісних

показників. Слід продовжити більш детальне з'ясування хорологічних й екологічних особливостей фонових видів, а також рідкісних, малочисельних і зникаючих представників (зокрема, ендеміків, реліктів), насамперед тих, які занесені до Червоної книги України (2009). Доцільно з'ясувати просторово-сезонний розподіл фауни в різних типах природних і деградованих екосистем, вивчати прямий і опосередкований вплив антропогенного чинника, особливо різноманітних форм господарської діяльності людини (вирубування лісів, забруднення водних артерій, застосування отрутохімікатів, дія транспорту). Необхідно поглибити дослідження впливу рекреації й туризму на тваринний світ з подальшим розробленням відповідних рекомендацій та застосуванням їх у практику [22].

3.3 Відтворення природних екосистем НПП

Науковим відділом НПП «Хотинський», в ході проведення інвентаризації, виявлено перебування на території парку видів, які занесені до ЧКУ та різних охоронних списків. Для їх подальшого збереження розробляються проекти і програми збереження конкретних видів флори і фауни. Зокрема, в Парку впроваджуються програми збереження клокички перистої, лелеки чорного, стерляді прісноводної (рис 3.3).

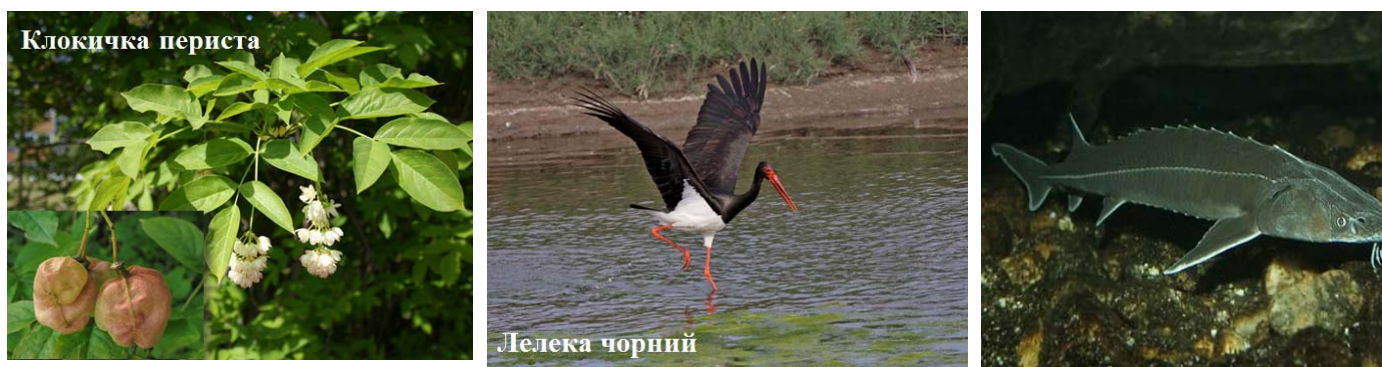

Рис. 3.3 – Червонокнижні види НПП «Хотинський»

Реалізація плану заходів збереження клокички перистої на території парку включає наступні заходи: проведення збору насіннєвого матеріалу для штучного розведення з наступним розселенням в природних умовах, заборона рекреаційного навантаження на місця зростання виду, зменшення або повністю заборона рубок в лісах, де зростає вид. На території НПП «Хотинський» в лісових масивах Кельменецького ПНДВ кварталах - 2, 3, 4, 14, 15, 17 є невелика популяція клокички перистої (часто трапляються поодинокі дерева) Клокичка периста також охороняється в ПЗ «Медобори», НПП «Подільські Товтри» РЛП «Дністровський каньйон», у заказнику «Юлівська гора» (Закарпаття), пам'ятках природи «Жулицька гора», «Свята гора» (Львівська обл.) [35].

Впроваджується програма збереження лелеки чорного – надзвичайно рідкісного птаха для території НПП «Хотинський». На 1995 р. в Чернівецькій області було зафіксовано лише 5 гнізд чорного лелеки. Достовірних даних про чисельність в теперішній час немає, та вважається, що на Буковині проживає приблизно 12 пар цих рідкісних птахів [23].

Приваблення птахів відбувається шляхом закладання штучних гнізд. Місце для гнізда обирається тихе і приховане високими деревами, де є нормальний підліт. Висота розміщення близько 10-12 метрів над поверхнею землі. Платформу для гнізда проектують так, щоб вона витримувала до 90 кілограм ваги.

Етапи встановлення штучних гніздівель показані на рис 3.4 [23].

З 2013 року парком реалізується програма з відтворення іхтіофауни р.Дністер за назвою «Штучні нерестилища». Завданням програми є створення умов для нересту риби і збереження ікри під час коливань рівня води у Дністровському водосховищі. Необхідність полягає в тому, що з причин каньйонного характеру водосховища мілких місць з водною рослинністю дуже мало, а існуючі мілководдя часто осушуються під час швидких знижень рівня води через так звані екологічні попуски води у пониззя Дністра для «промивки» плавнів Дністровського лиману.

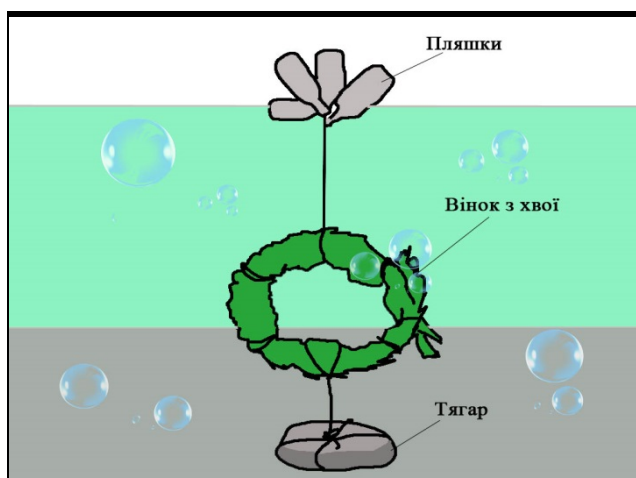

а)

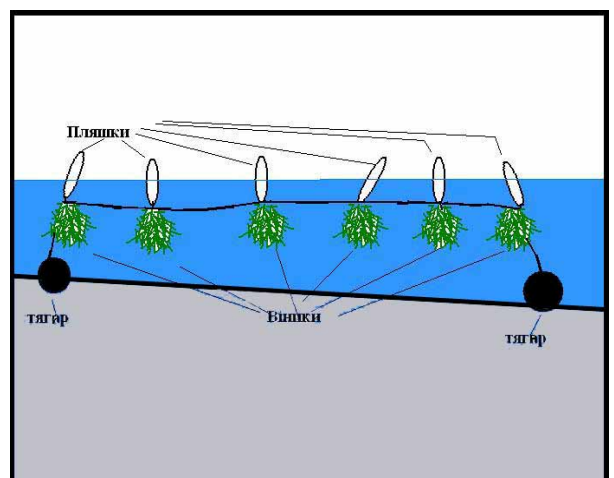
б)

Рис. 3.4 – Виготовлення (а) та закріплення (б) платформи

Штучні нерестилища являють собою зв'язані між собою хвойні гілки, які занурюються на плаву на певну глибину. За цей період було випробувано кілька варіантів встановлення та типів штучних нерестилищ. 1 варіант - вінки з хвої, діаметром близько 1 метра з великим тягарем та поплавком встановлюють окремо (рис 3.5а). 2 варіант - зв'язані в лінію нерестові смуги, які кріпляться до дна тягарями та прив'язаними до них вінками з сухого комишу (рис 3.5б). Встановлено значну перевагу окремих нерестових гнізд. Вінок з хвої із тягарем та поплавком прекрасно зависає в товщі води, створюючи гарні умови для нересту риби [23].

а)

б)

Рис. 3.5 – Окремнє (а) та лінійне нерестилище

Для реалізації цієї програми, щороку в березні-квітні організовується масова природоохоронна акція «Пологовий будинок р.Дністер». Залучаються 6-8 десятків учасників, в тому числі працівники парку й Чернівцірибохорони, громадські активісти, волонтери міжнародної організації WWF та інші.

Проведення заходів щодо збереження природних комплексів та іншої діяльності здійснюється згідно з планом природоохоронних заходів, що затверджується Мінприроди. Для забезпечення виконання окремих природоохоронних заходів парк подає запити про виділення коштів з Державного фонду охорони навколишнього природного середовища, а також залучає кошти грантодавців.

Проте, не лише раритетні види потребують природоохоронних заходів. Всі дикі тварини зазнають значного негативного впливу з боку природних та антропогенних чинників. Серед них це погодні умови, хвороби, браконьєрство тощо. Звичайно захистити тварин від усіх негараздів життя неможливо, але при відповідному відношенні до них вдається значно зменшити негативний вплив багатьох негативних екологічних факторів. Для цього треба покращувати умови існування тварин в найбільш критичні періоди їхнього життя, запровадивши відповідні біотехнічні заходи. В НПП «Хотинський» проводять наступні біотехнічні заходи:

- будівництво штучних місць гніздування для птахів;
- штучна зимова підгодівля тварин;
- посадка кормових полів;
- контроль за чисельністю хижаків, боротьба з незаконними полюваннями;
- засоби охорони умов мешкання диких тварин (заборона весняного випалювання рослинності та порубочних решток);
- тимчасове покращання захисних якостей угідь шляхом заборони відвідувань місць виведення молодняку — створення «острівків спасіння».

Розрахунок необхідної кількості біотехнічних споруд та кормів проводиться в залежності від лісомисливського районування, кількості диких мисливських тварин в угіддях та тривалості періоду підгодівлі диких тварин [22, 23].

3.4 Еколого-освітня й рекреаційна діяльність НПП

Національний природний парк «Хотинський» вже п'ять років поспіль проводить активну еколого-освітню діяльність серед школярів, молоді, місцевого населення та відвідувачів установи. Еко-освітня діяльність здійснюється відповідно до Положення про екологічну освітньо-виховну роботу установ природно-заповідного фонду, затвердженого наказом Мінприроди від 26.10.2015 №399, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 11.11.2015 [36]. А також плану заходів, який щорічно затверджується НТР парку. Для реалізації план-заходів створено відділ екологічної освіти.

Підвищення рівня екологічної культури, екологічної інформованості населення проходить через засоби масової інформації, шляхом випуску друкованої поліграфічної продукції. Крім цього, фахівці установи проводять аудиторні освітні та виховні, масові екологічні заходи та природоохоронні акції. Парк співпрацює з загальноосвітніми школами, художніми школами, дитячо-юнацькими центрами Хотинського, Кельменецького та Сокирянського районів Чернівецької області в плані проведення конкурсів, акцій, майстер-класів тощо. Зокрема, протягом 2015 року проведено 43 лекції для школярів і студентів, 32 виступів по районному та обласному радію, опубліковано понад 50 статей в районних та обласних газетах.

В своїй роботі фахівці з екологічної освіти активно використовують наочні методи навчання: ілюстрацій і демонстрацій. Метод ілюстрацій передбачає показ ілюстративних посібників: плакатів, карт, рисунків, картин,

фотографій. Метод демонстрацій зазвичай пов'язаний з показом фільмів чи відеороликів, а також з демонстрацією природничих колекцій, що зібрані та збираються співробітниками відділу науки НПП «Хотинський».

За досить короткий час (кінець 2011 – початок 2016 р.р.) працівниками відділу науки національного природного парку «Хотинський» зібрані колекції гірських порід, комах, гербарій.

В геологічній експозиції значне місце займають гірські породи, що поширені на території НПП «Хотинський» і репрезентують великий часовий відрізок геологічної історії регіону – від архею до голоцену включно: граніти, гіпси, сланці, кременеві утворення, опали та різні відмінності карбонатів: вапняки хемогенні та органогенні (пористі, ракушняк, вапняковий туф), доломіти. До кожного експонату можна доторкнутися, потримати в руці, наочно визначити особливості тієї чи іншої породи: на скільки важкий, шершавий чи гладкий, міцний чи крихкий, який твердий, колір. А розглядаючи скам'янілі рештки стебел, мушлі молюсків чи відбитки прадавніх комах, тварин, відвідувачі мають змогу при певній уяві наче побувати в минулому, зокрема у силурійському періоді – за 400 мільйонів років до нашої ери, коли відбувався важливий етап розвитку життя на планеті: вихід представників органічного життя з океанів на сушу. В ході ознайомлення з колекцією, діти не лише збагачують світогляд відомостями про гірські породи, але й дізнаються про раціональне використання природних багатств.

Гербарна колекція парку налічує понад 300 експонатів та знайомить школярів з видовим різноманіттям рослинного світу, рідкісними рослинами місцевості. З Червоної книги України діти дізнаються, які рослини знаходяться на межі зникнення та потребують особливої охорони, при цьому ознайомлюються з чинним природоохоронним законодавством.

Неабиякий інтерес у юних відвідувачів національного парку викликає колекція комах Подністров'я, які або зафіксовані в розчинах формаліну або знаходяться в ентомологічних ящиках.

Ще одною із ефективних форм проведення природоохоронної освіти є відвідини екологічних стежок. Екологічна стежка – унікальна форма не лише природоохоронної пропаганди, але і поєднаного з нею відпочинку [37].

На території НПП «Хотинський» прокладено 3 екологічні стежки, протяжністю 2,5-3км кожна. На кожен стежку оформляється спеціальний паспорт, який затверджується наказом по установі. В паспорті зазначається місцезнаходження, протяжність стежки, рівень складності проходження, короткий опис всіх зупинок, картосхема (рис 3.6) [38].

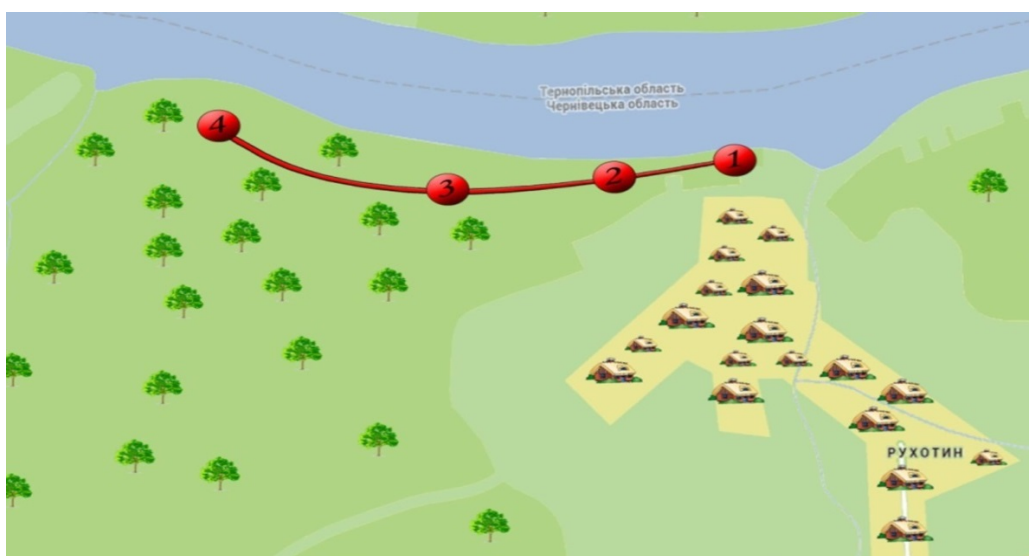

Рис. 3.6 – Картосхема еко-стежки «Пагорбами Замчища»

На екологічній стежці «Пагорбами Замчища», що на території Хотинського ПНДВ, відвідувачі мають змогу ознайомитися з найпопулярнішими біотехнічними заходами. Тут на одній із зупинок розміщено шпаківні, сов'ятники, дуплянки, годівнички й солонці, які здебільшого виготовлені руками гуртківців «Юні природолюби НПП «Хотинський».

Одним із екоосвітнянських методів є організація масових заходів: акцій, фестивалів, виставок. Найбільш типовими акціями є «Допомога птахам взимку», «Первоцвіт», «День довкілля», «Батарейкам бій» тощо. Щороку національним парком проводиться еко-фестиваль риболовлі та рибної юшки «ОтакЮшка». Метою фесту є підвищення рівня екологічної культури громадян, відродження відповідального риболовства на р.Дністер, популяризація екосвідомого та здорового способу життя й дозвілля. Під час еко-фесту проходять змагання з лову риби та приготування рибної юшки, різноманітні еко-майстер-класи, конкурси для дітей, акція з прибирання берегу р.Дністер «Година екосвідомості». В 2016 році фестиваль «ОтакЮшка» відвідало понад три тисячі гостей, з них чимало туристів з Західної України.

Нині НПП «Хотинський» є, по суті, єдиною державною установою у Буковинському Подністров'ї, яка реально займається екологічним вихованням відвідувачів, переважно місцевих школярів, що у перспективі позитивно позначиться на екологічному стані регіону.

В наш час набирає популярності відпочинок на природі. З настанням тепла, практично неконтрольований потік жителів навколишніх сіл та міст окуповує лісові масиви, береги водойм. Але ж, не вся природа є місцем, придатним для відпочинку. Врешті, з природоохоронних міркувань, розумним є скерувати лаву відпочивальників на окремі, спеціально відведені для цього природні території. Такими територіями і є НПП, з виокремленими для цих цілей зонами – стаціонарної і регульованої рекреації, тобто довгострокового відпочинку і короткострокового.

Наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 22.06.2009 року № 330 «Про затвердження Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України» та Постанови КМ України від 28 грудня 2000 р. «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетними

установами природно-заповідного фонду», у межах НПП «Хотинський» може здійснюватися діяльність на платній основі за такими видами: відпочинок (загальнооздоровчий, культурно-пізнавальний, короткостроковий); екскурсійна діяльність (екскурсії екологічними стежками, а також на виставки, музеї, засновниками яких є установи природно-заповідного фонду, інші суб'єкти рекреаційної діяльності); туристична діяльність (науково-пішохідний, велосипедний, етнографічний, лижний, кінний, водний туризм); оздоровлення (використання природних лікувальних ресурсів природно-заповідного фонду з метою відновлення розумових, духовних і фізичних сил людини) [39, 40].

Проектом організації території національного природного парку «Хотинський» запропоновані такі послуги на території НПП «Хотинський»: екскурсії екологічними стежками, до музеїв, засновниками яких є установа ПЗФ; короткостроковий відпочинок; прогулянка на велосипедах; подорож на конях; фото послуги; послуги з проведення громадянами та організаціями кіно- та телевізійних зйомок у межах території парку; надання у користування спортивно-туристичного інвентарю та обладнання; перевезення туристів та відпочиваючих; користування автостоянками, розміщення, проживання та харчування туристів відпочиваючих; надання в оренду будинків та інших приміщень; продаж власної продукції (мед, лікарські трави, вироби з лози тощо) та інформаційних матеріалів (фільми, буклети, календарі, значки). Специфічним видом послуг, які може надавати нацпарком, є археологічний та історичний туризм – ознайомлення з історико-культурними пам'ятками краю (Хотинська фортеця, Дністровський каньйон тощо) [22].

Рекреація НПП «Хотинський» знаходиться в зародковому стані. Це зумовлено тим, що на період становлення установи припала економічна криза в нашій державі та нинішня складна обстановка фактичного військового стану.

На сьогодні на території НПП «Хотинський» прокладено низку пішохідних, велосипедних та водних маршрутів, еколого-пізнавальних стежок. Всі вони потребують додаткового інфраструктурного облаштування. Завдяки ентузіазму (та коштам) окремих працівників установи вдалося частково обладнати туристичні маршрути альтанками, інформаційними аншлагами, вказівниками, місцями для пікніку тощо.

Еко-туризм на території Парку набирає популярності у відвідувачів. Поєднання річки Дністер, Дністровського водосховища з лісовими масивами та їх висока естетична цінність сприяють розвитку рекреації в цьому мальовничому куточку Чернівецької області. Основним і найбільш цінним утворенням для парку є Дністровське водосховище - рекреаційно-водний об'єкт з комфортними умовами для купально-пляжної рекреації, рибалки, водноспортивних видів відпочинку. Естетичність рекреації у цій ділянці підсилює ефект «каньйонності» внаслідок безпосереднього контакту дністерських стінок та крутих заліснених схилів із водним плесом. Окремі частини скал наче швейцарський сир весь в дірках від виходів печер і гротів.

Територією парку прокладено чотири туристичних маршрути: водний маршрут «Мандри до фортець над Дністром», пішохідні маршрути «На зламі епох», «Подорож схилами Тірасу», «До скельного монастиря». Найбільшу популярність у туристів здобув маршрут «Подорож схилами Тірасу», який насичений природними та історичними пам'ятками Хотинщини. Гриняцька стінка, водоскид «Шумило», котрий вважається одним з найвищих на Чернівецьщині, печера «Полякова дуча», давньослов'янські городища, троянові вали, старовинна церква в с. Рухотин – це далеко не повний перелік цікавинок, які можна побачити на 40-кілометровому туристичному маршруті.

Але наявність такої кількості рекреаційних ресурсів нівелюється важкодоступністю територій та відсутністю у Парку власної інфраструктури. Для розвитку рекреаційної діяльності найважливішим завданням є отримання стартового капіталу на розвиток туристсько-рекреаційної інфраструктури.

Парк має право надавати платні послуги відповідно до переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетними установами природно-заповідного фонду [40]. Кошти, отримані парком в результаті надання платних послуг, не підлягають вилученню і використовуються Парком для проведення природоохоронних заходів. Адміністрація парку в установленому порядку встановлює плату за відвідування території. Щороку фінансово-плановий відділ визначає перелік та ціни на послуги, які надає установа. Даний перелік затверджується відповідним наказом по установі.

3.5 Організація управління, проблеми функціонування та заходи щодо удосконалення діяльності НПП «Хотинський».

Основні завдання і функції адміністрації НПП «Хотинський» визначаються: Законом України «Про природно-заповідний фонд України», Положенням про національний природний парк «Хотинський». Управління здійснюється відповідно до чинного законодавства адміністрацією на чолі з директором, який призначається на посаду та звільняється відповідним наказом Міністерства екології та природних ресурсів України за поданням Департаменту заповідної справи.

До складу адміністрації парку входять структурні підрозділи, визначені штатним розписом, згідно постанови КМУ від 30.08.2002 р. №1298, від 25.10.2008 р. №939, наказів Мінприроди України від 24.09.2008 р. №480, від 08.12.2008 р. №635 [22].

Сучасна структура НПП складається з наступних підрозділів:

- Керівництво
- Відділ науки
- Відділ екологічної освіти та туризму
- Відділ державної охорони природно-заповідного фонду
- Фінансово-економічний відділ

- Сектор збереження, відтворення природних екосистем
- Відділ господарського забезпечення та рекреаційного благоустрою
- Сокирянське природоохоронне науково-дослідне відділення
- Кельменецьке природоохоронне науково-дослідне відділення
- Хотинське природоохоронне науково-дослідне відділення

Всього в парку працює 49 штатних працівників. Кадри наукових працівників комплектуються на конкурсній основі, а інженерно-технічних та інших штатних працівників – за згодою сторін, відповідно до чинного законодавства [21].

Адміністрація НПП «Хотинський» розробляє:

- проекти структури, штатного розпису та кошторису доходів і видатків і подає їх на затвердження до Мінприроди;
- план природоохоронних заходів і подає його на розгляд Мінприроди;
- заходи щодо провадження природоохоронної, науково-дослідної, рекреаційної, господарської діяльності, забезпечення охорони, відтворення та використання природних комплексів та об'єктів, що входять до складу парку;
- проекти програми і плану науково-дослідних робіт, які погоджуються та затверджуються в установленому порядку.

Для вирішення наукових або науково-технічних проблем у парку створюється науково-технічна рада (далі - НТР). Положення про НТР, її склад, та порядок діяльності затверджуються в установленому порядку Мінприроди. Щодо складу НТР, він формується із кваліфікованих спеціалістів як НПП «Хотинський», так і провідних вчених, авторитетних представників місцевих адміністрацій, управлінь. Зокрема, до складу НТР парку входять професори й доценти Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, який являється науковим куратором парку, спеціалісти Мінприроди, керівники держекоінспекції Чернівецької області, управління екології та природних ресурсів Чернівецької ОДА,

Держуправління лісомисливського господарства, Дністровсько-Прутського басейнового управління водних ресурсів, Чернівцірибохорони, громадські діячі та працівники самого парку. Всього 17 членів НТР [41].

НПП має власне адміністративне приміщення в м. Хотин. Окрім того, враховуючи напрямки розвитку парку на 2014-2023 роки [22], передбачається будівництво багатоцільової будівлі в зоні стаціонарної рекреації. Передбачається, що вона буде включати в себе: еколого-освітній центр; наукові лабораторії; музей природи; приміщення для працівників ПНДВ; інші технічні та адміністративні приміщення. Крім того, необхідно зазначити на необхідність будівництва сторожок на віддалених ділянках парку в трьох ПНВД. Очікується, що дані будівлі будуть використовуватися як інспекторами з охорони природно-заповідного фонду, так і співробітниками відділу наукової, еколого-освітньої роботи та рекреаційного благоустрою. З метою розвитку рекреаційної діяльності планується будівництво будиночків для довгострокового відпочинку. Розміщення даних будівель планується в зоні стаціонарної рекреації.

Серед стратегічних завдань НПП є розширення власної території за рахунок існуючих об'єктів природно-заповідного фонду. В цьому аспекті працівники парку провели необхідні дослідження, підготували наукові висновки щодо доцільності їх включення до НППХ, неодноразово виїжджали до сільських рад з проектами готових рішень

Територія НПП «Хотинський» являє собою низку «острівних» ділянок крутосхилів Дністра та пониззя його правосторонніх приток, не з'єднаних між собою [24]. Саме цілісність, а не фрагментарність є умовою збереження унікальної природи Буковини. Тому, необхідне приведення території і структури парку до вимог Міжнародної Спілки Охорони Природи, що висуваються власне до національних парків (збільшення площі до оптимальної та змоніторингу території).

Розширення території планується за рахунок існуючих об'єктів природно-заповідного фонду, насамперед, тих які було включено до парку лише частково (ландшафтні заказники місцевого значення «Шебутинський яр», «Бабинська стінка», «Молодівський яр» , «Поливанів яр»). Ведуться роботи по включенню в територію Парку геологічних пам'яток природи місцевого значення «Шишкові горби» площею 29.4 га (Кельменецький район), «Дарабанський мис» - 21,0 га та «Бульбони» - 35,5 га (Хотинський район). Одним з важливих природних об'єктів, який НПП «Хотинський» планує включити до складу установи і веде для цього необхідні підготовчі роботи, є геологічна пам'ятка природи загальнодержавного значення – печера «Попелюшка» - третя у світі серед гіпсових печер (25 км від м.Хотин, с. Подвірне Новоселицького району) [23]. Окрім цього, установа планує розширитися за рахунок територій, які ввійшли до Парку без вилучення. Проте, робота ця є довготривалою та не завжди призводить до бажаного результату. Основні землекористувачі зазвичай не поспішають надавати дозволи на вилучення своїх територій.

До проблемних моментів діяльності НПП відноситься відсутність державних актів на право користування землями, й незавершеність винесення в натуру меж заповідного об'єкту. Це створює умови для нецільового використання ділянок природно-заповідного фонду - самозахоплень, зміни їх меж, незаконної забудови, розміщення об'єктів комерційного спрямування тощо.

Фінансування заходів у межах парку здійснюється за рахунок загального та спеціального (власні надходження) фондів державного бюджету, а також коштами державного фонду охорони навколишнього середовища. Сучасний рівень фінансування не забезпечує більшість напрямів діяльності та розвитку НПП. Приладове та господарське забезпечення парку знаходиться у зародковому стані. Основною проблемою для проведення повноцінних досліджень по території всього національного парку, активності

еколого-освітньої діяльності поки що залишається відсутність транспортної можливості, опорних баз для ночівлі (приміщень ПНДВ), необхідного наукового реманенту і приладів, відсутність засобів техніки безпеки.

Серед інших «вузьких місць» існування національного парку варто виділити такі:

- необхідність посилення матеріально-технічного забезпечення основної, особливо господарської діяльності;
- продовження і завершення капітального ремонту офісу в м. Хотин;
- забезпечення службовими приміщеннями Хотинського, Кельменецького та Сокирянського ПНДВ;
- необхідність створення пристойного візит-центру для представництва установи;
- розбудова малоформатних об'єктів рекреації для розміщення відпочиваючих і отримання будь-яких фінансових надходжень.

Це той мінімум, при забезпеченні якого НПП «Хотинський» зможе розпочати повноцінне функціонування в якості державної природоохоронної, науково-дослідної, екоосвітницької та туристсько-рекреаційної установи загальнодержавного значення і достойно представляти заповідну справу в очах всієї громадськості [23].

Отож, важливим завданням установи є отримання стартового капіталу на розвиток власної туристсько-рекреаційної, господарської та наукової інфраструктури. Слід зосередити увагу на поповненні спецфонду парку, тобто почати отримувати кошти через надання платних послуг, які можуть надаватися установами ПЗФ [40]. Без цього установа буде жевріти лише в рамках бюджетного фінансування.

Важливим елементом поповнення спецфонду установи є:

- розвиток рекреаційної інфраструктури та збільшення кількості відвідувачів парку;

- розвиток господарської діяльності парку, господарських рубок, продаж сіна та інших природних ресурсів;

- розвиток міжнародного співробітництва та залучення грантових коштів для потреб парку.

Підсумовуючи слід відмітити, що внаслідок виконання поставлених завдань, відбудуться наступні позитивні зміни у природних комплексах парку та в системі його управління: покращиться рівень науково-дослідних та моніторингових робіт; відбудуться позитивні зміни в структурі біоценозів; збільшиться обсяг рекреантів та відвідувачів парку; підвищиться рівень охорони території парку; покращаться умови праці співробітників.

ВИСНОВКИ

НПП «Хотинський» шостий рік функціонує на території Чернівецької області в межах Хотинського, Кельменецького та Сокирянського районів на 9,5 тис. га. Парк створений з метою збереження, відтворення та раціонального використання генетичних ресурсів рослинного і тваринного світу, унікальних природних та історико-культурних комплексів і об'єктів у басейні річки Дністер, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історичну, наукову, пізнавальну, освітньо-виховну, естетичну та рекреаційну цінність.

До основних завдань діяльності парку відноситься:

- охорона, використання та відтворення цінних природних екосистем, а також охорона історико-культурних комплексів і об'єктів. У структурі національної екомережі на теренах Чернівецької області НПП «Хотинський» виконує подвійну роль: ядра й екокоридору – Дністерського долинно-річкового еколандшафтного коридору (Україна-Молдова), який складається переважно з каньйоноподібної частини долини річки і пролягає по щільно заселеній і здавна аграрно освоєній території. Цей коридор придатний для міграції риб, птахів і деяких інших представників фауни, однак; для міграції степових та «суходільних» деревних видів рослинності є практично нездоланим бар'єром.

- проведення науково-дослідної роботи, яка спрямована на вивчення природних комплексів, процесів, забезпечення постійного спостереження за їхніми змінами, екологічного прогнозування, розробки наукових основ охорони, відтворення і невиснажливого використання природних ресурсів та особливо цінних об'єктів;

- еколого-освітня та рекреаційна діяльність - парк є центром організації екологічної освіти, виховання екологічної культури населення та

відвідувачів, організованого туризму, відпочинку, оздоровлення та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах.

До позитивних факторів створення даної природоохоронної установи можна віднести:

- повну заборону промислового риболовства у р. Дністер та Дністровському водосховищі в межах території національного парку;
- суттєве збільшення погонів'я місцевих видів фауни, особливо копитних видів мисливських тварин за порівняно короткий термін;
- зниження рівня браконьерства;
- спрямування рекреаційних потоків на спеціально створені місця відпочинку;
- багатогранну еколого-освітню діяльність.

До проблемних моментів діяльності НПП відноситься:

- відсутність державних актів на право користування землями, й незавершеність винесення в натуру меж заповідного об'єкту;
- фрагментарність території;
- критично недостатнє державне фінансове забезпечення установи;
- недостатнє технічне забезпечення установи і рівень кваліфікації працівників з огляду на низький соціальний статус і незадовільні умови праці;
- неспроможність сформувати сталі механізми позабюджетного фінансування за наявності потенційних можливостей (наприклад за рахунок рекреаційної діяльності).

Важливими заходами удосконалення діяльності НПП є:

- отримання актів на володіння земельними ділянками;
- проведення заходів щодо винесення і фіксації на місцевості меж територій об'єктів ПЗФ (межові інформаційні та геодезичні знаки);
- отримання стартового капіталу на розвиток власної туристсько-рекреаційної, господарської та наукової інфраструктури;

- проведення навчань для підвищення кваліфікації працівників установи (наприклад - щорічні курси підвищення кваліфікації).

Крім того, поповнення спецфонду парку можливе за рахунок:

- розвитку рекреаційної інфраструктури та збільшення кількості відвідувачів парку;

- розвитку господарської діяльності парку, господарських рубок, продажу сіна та інших природних ресурсів;

- розвитку міжнародного співробітництва та залучення грантових коштів для потреб парку.

Виконання перелічених вище завдань дозволить досягти довгострокових цілей створення природно-заповідної установи, а саме: зберегти унікальні куточки природи Подністров'я та відновити природні комплекси; створити умови для регульованої рекреації, наблизивши людину до природи; збудувати осередки еколого-просвітницької роботи на місцях, щоб достойно представляти заповідну справу в очах громадськості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Попович С.Ю. Природно-заповідна справа: Навчальний посібник. Київ: Арістей, 2007. С. 46-70.
2. Гродзинський М.Д., Стеценко М.П. Заповідна справа в Україні: Навчальний посібник. Київ: 2003. С 23-25, 128-145.
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/254к/96-вр> (дата звернення: 21.03.2017).
4. Ковтун О.М. Система природно-заповідного законодавства України. Вісник Академії адвокатури України. 2009. № 2(15). С.43-47.
5. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16.06.1992 № 2457-ХІІ // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-12> (дата звернення: 21.03.2017).
6. Шуміло О. М., Зуєв В. А., Бригадир І. В. та ін. Екологічне право України. Особлива частина: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2013. С. 320-335.
7. Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України 2000-2015 роки: Закон України від 21.09. 2000 № 1989-ІІІ // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1864-15> (дата звернення: 22.03.2017).
8. Про екологічну мережу України: Закон України від 24.06.2004 № 1864- ІV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1864-15> (дата звернення: 23.03.2017).
9. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ Л.Л., СОЛОДКИЙ В.Д., МАСІКЕВИЧ Ю.Г. та ін. Заповідна справа: Навч. посібник. Харків: НТУ «ХПІ», 2002. С. 13-40.

10. Ю.Г. Масікевич, І.І. Чорней, І.В. Скільський, В.В. Буджак, В.Ф. Череватов, В.Д. Солодкий, М.В. Білоконь. Деякі аспекти формування екологічної мережі Чернівецької області в розвитку національної екологічної мережі України. Екологія та ноосферологія. 2005. Т. 16, № 3-4. С.33- 39.
11. Офіційний сайт Міністерства екології та природних ресурсів України. URL: <http://www.menr.gov.ua/> (дата звернення: 31.03.2017).
12. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2013 році. URL: <http://www.menr.gov.ua/docs/activity-dopovidi/NacDopovid2013.pdf> (дата звернення: 24.03.2017).
13. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2014 році. Київ.: Міністерство екології та природних ресурсів України, ФОП Грінь Д.С., 2016. С. 96-106, 302-304.
14. Фурдичко О.І., Сівак В.К., Солодкий В.Д. Заповідна справа в Україні: Підручник. Чернівці: Зелена Буковина, 2005. С. 17-22, 35-46.
15. Інформаційно-аналітичні матеріали та пропозиції Мінприроди до рекомендацій слухань комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи з питань «Аналіз стану природно-заповідного фонду України», 2015. URL: <http://pryroda.in.ua/lystopad/files/2015/02/analizpzf022015.pdf> (дата звернення: 24.03.2017).
16. Проць Б.Г., Іваненко І.Б., Ямелинець Т.С., Станчу Е. Експрес-оцінка стану територій природно-заповідного фонду України та визначення пріоритетів щодо управління ними. Львів: Гриф Фонд, 2010. С.7-11, 85-91.
17. Звіт про науково-дослідну розробку проведення конструктивно-методологічного аналізу показників територіального розвитку регіонів України за 2014 рік. URL: http://old.minregion.gov.ua/attachments/content-attachments/5080/MonitoringGenscheme_2015_Zvit_s2.pdf (дата звернення: 24.03.2017).

18. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21.12.2010 № 2818-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2818-17/page2>(дата звернення: 22.03.2017).
19. Регіональні плани розвитку мережі ПЗФ. З'ясування дійсної площі ПЗФ України та частки заповідності держави. *Екологія. Право. Людина*. 2014. №21–22 (61–62). С.21-34.
20. Указ Президента України «Про створення національного природного парку «Хотинський». Київ, від 22.01.2010 N 56/2010.
21. Положення про національний природний парк «Хотинський». Київ, 2011, 12с.
22. Проект організації території національного природного парку «Хотинський», охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів. Київ, 2013. Затверджено наказом Мінприроди від 13.11.2014 №367.
23. Літопис природи НПП «Хотинський». Хотин, 2013-2015. Т. I-IV.
24. Доманчук А.Г, Коржик В.П. Розширення території національних природних парків: науково-методичні, юридично-організаційні та ментально освітні аспекти (на прикладі НПП «Хотинський». Регіональні аспекти флористичних і фауністичних досліджень. Матеріали Другої міжнародної науково-практичної конференції (24-25 квітня 2015 року, смт.Путила, Чернівецька область, Україна). Чернівці: ДрукАрт», 2015. С.221-225.
25. Обґрунтування створення Хотинського національного парку, 2005, 327 с.
26. Шутак Г.Д; Солодкий В.Д. Еколого-біологічні засади створення національного природного парку «Хотинський». Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19.8 С.129-132
27. Екологічний паспорт Чернівецької області. Чернівці: Зелена Буковина, 2010. С.43-47;

28. Офіційний сайт Управління екології та природних ресурсів Чернівецької обласної державної адміністрації. URL: <http://www.eco-bukovina.com.ua/> (дата звернення: 30.03.2017).
29. Коржик В. П. Долинно-річкові коридори національної екомережі: структура, призначення, відповідність задуму (на прикладі Чернівецької області). Заповідна справа в Україні. 2009. Т.15. Вип.2. С. 8–14.
30. Коржик В.П. Хотинська височина. Чернівці: ДрукАрт, 2012. С.176-196.
31. Коржик В.П. Екологічні проблеми Хотинщини і Подністер'я в контексті оптимізації природокористування. *Заповідна Хотинщина*: Матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. розвитку запов. справи й екомережі на Хотинщині та 150-річчю заснув. Хотинського парку (м. Хотин, 23 грудня 2011 р.). Чернівці: ДрукАрт, 2011. С. 92–104.
32. Положення про службу державної охорони природно-заповідного фонду НПП «Хотинський», 2011, 5с.
33. Постанова Кабінету Міністрів України «Про службу державної охорони природно-заповідного фонду України» від 14.07.2000 №1127 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1127-2000-п> (дата звернення: 02.04.2017).
34. Положення про наукову та науково-технічну діяльність природних і біосферних заповідників та національних природних парків затвердженого наказом Мінприроди від 29.10.2015 №414.
35. Червона книга Чернівецької області (рослинний світ). Чернівці: ДрукАрт, 210. С. 397-399.
36. Положення про екологічну освітньо-виховну роботу установ природно-заповідного фонду, затвердженого наказом Мінприроди від 26.10.2015 №399;
37. Дідух Я.П. Екологічна стежка (методика, організація, характеристика модельної стежки «Лісники»). К.: Фітосоціоцентр, 2000. 45 с.
38. Паспорт екостежки «Пагорбами Замчища НПП «Хотинський», 2013. 5с.

39. Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, затвердженого наказом Мінприроди від 22.06.2009 № 330.

40. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетними установами природно-заповідного фонду» від 28.12.2000 № 1913 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1913-2000-п> (дата звернення: 02.05.2017).

41. Положення про науково-технічну раду національного природного парку «Хотинський», 2011, протоколи засідань НТР за 2012-2016р.р.